

PER A LA HISTÒRIA DE SENAN (1159-1264)

Agustí ALTISENT

Només «per a la història de Senan» i, això, no sols perquè l'àmbit cronològic a què es limita aquest treball és restringit, sinó també perquè és prima la capa de coneixements que ens proporcionen els documents conservats: gairebé només ens informen de la història dels senyors de Senan, en els seus diversos estrats feudo-senyorials⁽¹⁾. Dels pagesos pobladors del terme, llur treball, llurs conreus i llur vida, poc en sabem relativament a aquella època. Només quelcom en podrà ser entrevist en els documents que posseïm. De tota manera, atès el poc que sabíem fins ara de Senan a l'Edat Mitjana, penso que aquesta aportació no és mancada d'interès.

Senán és un municipi de la Conca de Barberà, situat allí on aquesta comarca limita amb la Segarra i l'Urgell, als vessants occidentals de la serra del Tallat. El terme és envoltat pels de l'Espluga Calba, els Omells de Na Gaia, Montblanquet, l'Espluga de Francolí i Fullella ⁽²⁾. Les primeres notícies medievals que te-

1.- Que em sigui permès d'emprar alguna vegada aquesta forma, que mostra la imbricació, de vegades inextricable, del que és feudal i el que és senyorial, a Catalunya, a l'Edat Mitjana.

2.- Josep Mª RECASENS I COMES, *Gran Enciclopèdia Catalana* (=GEC), XIII, s.v.

nim del poble donen sovint a aquest *castrum* (castell, terme o ambdues coses alhora) el nom de Mata de Senan. «Mata» té, entre altres acepcions, la de porció de terreny poblat d'arbres d'una mateixa espècie i, així, pot significar, per exemple, bosc. Al poble, avui ningú no recorda haver sentit mai el nom de Mata aplicat a Senan ⁽³⁾, però, segons els documents, el bosc ocupava, al segle XII, part del terme, i encara ara el sector forestal és predominant⁽⁴⁾. El topònim antic, bé que desaparegut avui en la seva primera part, és, doncs, ben justificat, i la forma «Mata de Senan» propicia perfectament l'antic «Mata de Sesenand», de què ha parlat Enric Moreu-Rey⁽⁵⁾.

Primera notícia: una infeudació, el 1159

El document més antic trobat és una convinença (*convenientia*) feta el 1159⁽⁶⁾. D'acord amb la tipologia habitual d'aquests pactes d'infeudació, Bernat de Cornellana i la seva muller Agnès cedeixen a Ramon de Tàrraga el *castrum* anomenat Mata de Senan, amb els seus termes, per feu (*per fevum*), amb el senyoriu (*seniorivo*), el dret jurisdiccional (*mandamento*), el poder coercitiu (*districto*) i el dret a rebre fiances en els plets (*estachamento*) sobre els homes que habiten i habitaran al terme, i la meitat de tot el dret que els atorgants tenen a Senan *per acapte* de llur *senior*. Els cedents li atorguen tam-

- 3.- Em plau de fer constar que el coneixament de diversos aspectes de la geografia del terme, els noms de les partides de terra, la identificació, possible o no, d'alguns dels topònims menors que apareixen en els documents, etc. etc., no m'hauria estat possible sense l'amable informació de Joan Saltó i Vallverdú, Anton Cos i Vallverdú i Josep Mª Martí i Saltó, de Senan, així com la de mossèn Albert Palacín, que hi exerceix actualment de vicari i es preocupa vivament de tot el que tingui, al poble, un valor cultural.
- 4.- En un treball inèdit (*Toponímia del terme municipal de Senan*) Ernestina VALLVERDÚ BRIANSÓ, de l'Espluga de Francolí, diu que actualment el sector forestal ocupa el 58% del terme, amb 35 hectàries de bosc (=3%), 503 de garriga (=43,25%) i 130 de pasturatge (=11,10%).
- 5.- *Els noms de lloc*, Barcelona, 1965, p. 108. MOREU afirma que Senan ve de Sesenand.
- 6.- Arxiu Històric Nacional, Madrid, Secció «Clero», Pergamins, carpeta 156, núm.2 (original) i 3 (còpia de 1290). En endavant, citaré AHN seguit del número de la carpeta i el del pergami.

bé de poder tenir *estatica* al *castrum* de Senan⁽⁷⁾. Tot el que els Cornellana cedeixen és la remuneració dels serveis feudals que Ramon de Tàrrega els ha de prestar.

A la cessió feta pels Cornellana respon el compromís, per part de Ramon de Tàrrega, de prestar homenatge i jurar fidelitat als atorgants; és a dir: el beneficiari esdevindrà llur vassall; diu que, en reconeixement de dependència, els donarà potestat del castell tantes vegades com la hi demanin i ajudarà a tenir i defensar, contra tothom, Senan, així com els altres dominis (*alias honores*) que els Cornellana obtinguin. Ramon de Tàrrega servirà el *castrum vel fevum, ad convalescenza de ipsa honore vel esplet qui inde exierit ad me*, és a dir: el seu servei serà mesurat pel valor del rendiment que tregui de les terres i drets a percepcions que rep, terres i drets que són, com hem vist, la remuneració del seu servei de vasall.

El pacte o *convenientia*⁽⁸⁾ entre Bernat de Cornellana i Ramon de Tàrrega durarà no sols mentre visqui aquest darrer, sinó que drets i obligacions seran heretats, a la seva mort, per aquell a qui ell designi. Ramon dona a Bernat de Cornellana, per aquesta infeudació, 30 sous de Barcelona i, a Guerau de Granyena, 30 més. Les condicions: homenatge i fidelitat a prestar pel vasall, i caràcter hereditari del feu, ens posen davant un cas de ple feudalisme o, segons la terminologia admesa, de feudalisme clàssic.

Entre els testimonis que signen el document figuren, en primer lloc, Guerau de Granyena i el seu germà Bernat, que autoritzen el pacte amb la frase: *nos qui laudamus*. Immediatament després apareix el signe de Ramon de Josa, personatge que ja tornarem a trobar.

Que Guerau de Granyena rebí la mateixa quantitat que el cedit, i que ell i el seu germà autoritzin la infeudació, significa que tenien sobre Senan uns drets superiors als de Bernat de Cornellana, i que la infeudació per Bernat de Cornellana a Ramon de Tàrrega no

7.- Deixaré de vegades en llatí medieval textual els mots tècnics, de difícil traducció, però remeto, una vegada per totes, per a llur interpretació, als glossaris i diccionaris habituals: el de DU CANGE, el de NIERMEYER, el *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* i Eulalia RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona, 1957. Quant a *castrum*, pel seu sentit ambigu, que pot indicar el castell com a edifici, el terme del castell tot sol o el castell amb el terme, l'empraré sovint també en llatí.

8.- Sobre la tipologia d'aquests pactes vegeu P. BONNASSIE, *Les conventions féodales dans la Catalogne du XIe siècle*, a *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*, Paris, 1969, p. 187-219 i *La Catalogne, du milieu du Xe à la fin du XIe siècle*, Toulouse, 1976, p. 736 i ss.

és la d'un senyor eminent a un feudatari, sinó la d'un feudatari a un altre feudatari inferior. Bernat de Cornellana no és, doncs, el senyor suprem del *castrum* que infeuda, sinó que posseix Senan com a feu de Guerau de Granyena o d'aquest i el seu germà. Així ens ho confirmaran altres documents. Pel que hem vist fins ara, l'estratigrafia feudal la formen, amb gran probabilitat, successivament i de dalt a baix: el *senior* (el o els Granyena), del qual Bernat de Cornellana té Senan *per acapte*, com hem vist; immediatament ve l'esmentat Bernat de Cornellana i, finalment, Ramon de Tàrrega. Ja veurem, però, que també hi ha o hi haurà a Senan les altres capes de la geologia feudal: el castlà i els *militēs* establerts al *castrum*, és a dir, el guardià fix del castell (una simple torre, ja ho direm) encarregat exclusivament de defensar-lo, i uns cavallers que, entre altres coses, en formen la guarnició⁹). D'antuvi, ja podem sospitar que Ramon de Tàrrega no esdevé, per la *convenientia*, castlà de Senan i guardià fix de la torre, car, si ho esdevingués, els drets i percepcions que rep constituïrien el que s'anomenava la *castlania*, és a dir, la remuneració dels seus serveis de vigilància i defensa, i la torre (el castell pròpiament dit, no el *castrum*, que implica sovint el terme i tot) només la rebria com a guardià, sense posseir-hi cap dret, i el document diria que el castell és cedit en simple *commendā*, o encomanat, i, a part, serien atorgades a Ramon de Tàrrega algunes terres o drets com a feu (*fevum*) en retribució dels seus serveis de guarda. El nostre document, en canvi, diu que el *castrum* amb els seus termes (per tant, la fortalesa i el terme) són concedits en feu, i la convenença no conté cap pacte relatiu a la sub-comendació per part de Ramon de Tàrrega¹⁰). Més: per la *convenientia*, aquest darrer paga 60 sous. Ramon és, doncs, un feudatari i, tot i que rebi uns drets, com era habitual, pel seu servei de vassallatge, aquest servei és divers de l'específic d'un castlà; això, tot i que el seu senyor Bernat de Cornellana sigui feudatari, al seu torn, dels Granyena. L'estructura vertical del feudalisme admetia nombroses capes superposades i cal no aplicar *a priori* als docu-

9.- Vegeu P. BONNASSIE, *Les conventions*, p. 194-195; 204-205.

10.- Vegeu A. GARCIA SANZ, *La «commendā» de Castillos en el siglo XI*, a «Ausa», III(1960), p. 321-328, especialment p. 325. P. BONNASSIE, al seu torn, (*La Catalogne*, 9. 740) diu «Les forteresses ne font jamais l'objet d'inféodations qu'entre magnats. Lorsqu'elles sont confiées à un castlà, celui-ci n'en reçoit que la commande (...). Le castlà n'est que le dépositaire du chateau, placé sous sa vigilance, il ne detient aucun pouvoir sur lui (...). la garde qu'il assure est pour lui une charge (...). Il en est rémunéré par l'octroi d'un fief -la *castlania*- qui, par définition, ne comprend jamais le donjon, mais qui se compose de terres et de revenus attachés à celui-ci».

ments les classificacions que ens presenten els llibres que ofereixen la teoria⁽¹¹⁾. Quan a Ramon de Josa, que hem vist signar immediatament després dels Granyena, tenia també drets, i importants, al *castrum*, com veurem.

Anotem finalment que el document de Bernat de Cornellana diu que el dret a obligar (*districtum*), a rebre determinades percepcions, i tots els altres que Bernat de Cornellana concedeix a Ramon de Tàrraga, són sobre els homes que hi ha o que hi haurà a Senan (*in ipsos homines qui ibidem sunt vel ad in antea venerint*). Al terme ja hi ha, doncs, repobladors (pagesos, probabilíssimament; el document no parla de cavallers). Les dimensions reduïdes del terme i el moment històric molt pròximament posterior a la caiguda de Siurana (1153-1154) inclinen a pensar, però, que llur nombre era escàs. Tanmateix, que n'hi havia i que el que rebia Ramon de Tàrraga donava ja poca o molta renda ho prova el fet que pagui 60 sous com una mena de dret d'entrada: la repoblació del terme estava, doncs, en marxa, sens dubte com a resultat (igual que en les terres dels encontorns) de l'eufòria produïda per la caiguda del darrer reducte sarraí⁽¹²⁾.

Els drets eminents de Guerau de Granyena i del seu germà Bernat. Montserrat posa el peu a Senan (1167)

En la convinença que acabem de comentar, hem vist que Bernat de Cornellana diu que els drets que té sobre Senan els posseeix *per acapte de nostrum senior*, hem vist també que Guerau de Granyena cobra, com ell, 30 sous i que, juntament amb el seu germà Bernat, autoritza la infeudació amb un *laudamus*. Un document de 18 de fe-

11.- La teoria potser voldria, tanmateix, que Ramon de Tàrraga fos, malgrat el que he dit, castlà. Així, P. BONNASSIE (*La Catalogne*, p. 606) diu que els propietaris alodials i els tinents de terres que viuen dins el perímetre d'un *castrum* estan sotmesos primerament al castlà, que ha rebut sobre ells *mandamentum, districtum et seniorivum*, i això és el que rep, entre altres coses, Ramon de Tàrraga. I també es compromet a ajudar, tenir i defensar el castell. Vegeu, però, tota la resta del nostre text. Quant al que he citat de BONNASSIE, cal completar-ho afegint que, segons aquest autor, si els homes del *castrum* estan sotmesos primerament al castlà, són alhora «homes» (és a dir, resten en «homenatge») del senyor; i quan el senyoriu és infeudat, la cosa es complica (*La Catalogne*, p. 607; vegeu també p. 583, 588, 601 i 807).

12.- El mateix, aproximadament, succeeix a l'Espluga del Francolí. Vegeu A. ALTISENT, *Un poble de Catalunya Nova, els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, a «Anuario de Estudios Medievales», III, Barcelona 1966, p. 131-213.

brer de 1167⁽¹³⁾ sembla confirmar que els Granyena tenien, com hem suposat, drets feudosenyorials sobre Senan i que aquests drets eren superiors als de Bernat de Cornellana; que, en suma, els Granyena eren els senyors eminents del terme. El document de 1167 diu, en efecte, que Guerau de Granyena, amb el consell del seu germà Bernat, en presència de Guillem d'Alcarràs, Ramon de Timor i altres cavallers que esmenta, dóna a Santa Maria de Montserrat i als seus habitants un lloc a Senan on els monjos construeixin la seva casa; alhora, Guerau els cedeix un alou de terra, franc i propi, al *castrum*, tan gran com el que pugui llaurar una parella de bous, amb els seus termes i afrontacions, amb *exitibus et regressibus*, aigües, pastures, garrigues, amb tot l'empriu (*adempamento*) i tot el que pertany al servei dels pagesos (*laboratorum*) d'aquest alou. El document és signat per Guerau de Granyena i hi figuren com a testimonis el seu germà Bernat, els cavallers més amunt citats, junt amb alguns altres, i Saurina de Jorba (la muller de Guerau de Jorba i mare de Guillem d'Alcarràs)⁽¹⁴⁾

¿Per què dic que aquest document sembla confirmar els drets feudals de Guerau de Granyena sobre el terme? Perquè Guerau cedeix l'alou i el lloc per a edificar una casa sense precisar-ne la situació, i sembla donar a escollir als monjos l'indret que vulguin d'entre tota la terra lliure del terme. Això, afegit al *laudamentum* del document de 1159, obliga, penso, ja, a deduir que Guerau de Granyena no posseïa a Senan sols una peça o unes peces de terra, sinó que exercia al terme un domini de tipus feudal general, superior al de Bernat de Cornellana. Ja veurem que això era efectivament així.

Amb aquesta adquisició per donació gratuïta, Montserrat posa, per primera vegada, el peu a Senan. Amb els anys, la distància respecte de la Conca es mostrarà ser un obstacle per a l'administració i cobrament dels drets per part de Montserrat. Però, abans que els priors i els administradors se n'adonin, el monestir benedictí anirà ampliant, arrodonint i totalitzant el seu domini en aquest *castrum*, del qual no es desprendreà fins un segle després d'aquesta primera adquisició.

13.- AHN, 156, 4.

14.- Sobre aquesta família, vegeu A. ALTISENT, *Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge*, a «Aplec de treballs del centre d'Estudis de la Conca de Barberà» núm. 1, p. 33-83.

La butlla d'Alexandre III (1167)

El document del 18 de febrer de 1167 parlava de la cessió d'una parellada de terra i lloc per a edificar una casa. ¿Montserrat adquirí, el mateix any, més dominis a Senan? ¿Els tenia ja abans? ¿Podria haver-se anomenat, en virtut de la donació de 1167 i d'aquestes altres, hipotètiques, senyor del *castellum*, és a dir, de la fortalesa de Senan? En principi, no ho sembla pas, i els documents que examinarem més endavant demostraran que anem ben encaminats; però una butlla d'Alexandre III del 8 de juliol de 1167 publicada per Marca⁽¹⁵⁾ podria fer pensar el contrari. La butlla, adreçada a Ripoll (abadia mare de Montserrat, que aleshores era sols priorat), a petició de l'abat, confirma a aquest monestir el de Santa Maria de Meià (Vilanova de Meià, la Noguera) amb tots els seus dominis, que no determina, i altres que Ripoll mateix posseeix, entre els quals figura el *castellum de Senan*⁽¹⁶⁾. Però cal comprendre la butlla pensant que aquests documents eren redactats a base de llistes de dominis facilitades a Roma pels monestirs interessats i que, o bé a Roma s'equivocaren en la interpretació de l'esborrany, o bé Montserrat estava aleshores en tractes amb els Granyena per tal d'adquirir Senan en la seva totalitat i féu incloure el *castellum* en el document papal, com si

15.- *Marca hispanica*, col. 1347, doc. CCCXLVIII.

16.- El text de la butlla es podria entendre com a confirmació, a Ripoll, de Meià i de tots els dominis de Meià, entre els quals figuraria Senan. Però, si bé Meià, en aquesta època, depenia de Ripoll, com Montserrat, no consta que Senan hagués pertangut mai a Meià. Altres dominis, en canvi, esmentats a la butlla alhora que Senan, semblen haver estat de Ripoll, com per exemple Setcases (Ripollès), on Ripoll tingué importants aluos cedits per Ramon Berenguer III (A. PLADEVALL, GEC, XIII, p. 543-544); l'església de Molló (Ripollès) fou també de Ripoll (J. REBAGLIATO, GEC, X, p. 176), i igualment ho fou Santa Llogaia d'Àlguema (Alt Empordà) (T. LLORET, GEC, XIII, p. 170; però l'autora, que diu que l'indret és esmentat ja el 1167, potser depèn de la butlla que comento). D'altra banda, una ressenya de la butlla, redactada pel darrer arxiver de Ripoll Roc d'Olzinelles, interpreta el document de la manera que ho hem fet en el text, és a dir, com relatiu a Montserrat quant a Senan, i no com hem dit abans que, per hipòtesi, podria ser entès. «L'«Índice de las donaciones de condes, reyes y papas existentes en el Archivo de Ripoll», d'Olzinelles, (Biblioteca de Catalunya, Ms. 430, f. 63) diu, en efecte: «1167. Alejandro III. Confirmación a favor del mon^o de Ripoll de Santa María de Meyá, del castillo de Cidamón y Almunia dicha Alfándega, castillo de Senan, iglesia de Sta. Leocadia, y de todos los privilegios concedidos por sus predecesores. Anania. 8 Idus Julio. Copia auténtica sin data por el obispo de Elna y otros personajes. Ibid. / = arm. 1°, Vom., caj. 2° / y xart^o pequeño. La publicó Baluze n. 448». Com és sabut, l'arxiu de Ripoll va ser cremat; i fou del document conservat a Ripoll que BALUZE tragué la còpia que publicà MARCA.

ja fos seu. Però, si el 1167 aquests tractes hipotètics existien, no arribaren a terme, i no fou fins uns quants anys més tard que Montserrat posseí tots els drets sobre Senan.

L'adquisició de 1170

El 22 de març de 1170, cloent sens dubte negociacions anteriors, Guerau de Granyena, la seva muller Saurina i el germà del primer, Bernat, donen (o venen) a Montserrat l'alou del domenge o domini que tenen a Senan (*nostrum alaudium de nostro dominico quam nos habemus in castro Senan et in eius termino*)⁽¹⁷⁾ del qual assenyalen les afrontacions. L'alou limita, per orient, amb el cim de la serra que divideix les aigües per allí on baixen en direcció a Senan, per migdia amb el Coll Baix, per ponent *in rupem sive in turre del castrum* (torre que cal donar, per tant, com a ja bastida) i pel nord amb la muntanya que mira vers l'esmentada torre. A més d'això, al cim de la muntanya (s'entén, ara: la muntanyola situada a l'interior del terme), els atorgants cedeixen als monjos de Montserrat lloc per a construir l'església i fer-hi, ells i els seus homes, és a dir, els que hi ha i els que faran venir a repoblar Senan, cases (*locum ubi construatur ecclesia et ubi faciatis manssiones vos et vestri homines*). L'església no és, doncs, encara, construïda, i al terme hi havia una torre, sens dubte simple; si hi havia ja un poblat o alguns pagesos (i, pel que hem dit, això darrer, almenys, sembla cert), creuria que eren encara escasses les construccions, puix que el lloc mancava encara d'església.

No és fàcil la identificació de totes les afrontacions esmentades. La serra oriental ha d'ésser la que serveix de límit del terme amb el dels Omells de Na Gaia i part, potser, amb Montblanquet; el topònim Coll Baix no és conegut actualment al poble; podria correspondre al Coll Vell (que desemboca aproximadament entre les actuals partides del Bosquet i de la Serra) de 717 m. d'alçada, però m'inclinaria a proposar el Coll de Senan, més cap a occident, en el límit amb el terme de l'Espluga de Francolí, (com l'altre), que és el pas de menor altitud (665 m.) i pel qual passa la carretera que va de l'Espluga de Francolí a Mollerussa, travessant Senan. El límit assenyalat pel nord (la muntanya que mira a la torre) ha de ser un indret (per a nosal-

17.- AHN, 156, 6.

tres indeterminat) de la serra que forma part de la divisió dels termes de Senan i els Omells. Com que la llargada d'aquesta serra ens impedeix de determinar si el *montem* a què fa referència el document és un punt concret o bé designa la carena en general, no podem saber pel clar l'extensió de terme realment cedida. Si tractem, però, de situar les afrontacions conegudes o probables en el mapa, amb el màxim d'aproximació, traiem la impressió que el que els Granyena donen és més aviat la part oriental del terme, que té com a centre l'indret on ara hi ha edificat el poble antic, i el que exclouen és tota o part de la zona més extensa, occidental, on hi ha les millors o les úniques terres de conreu, zona que limita amb Fullella, l'Espluga Calba i abraça un tros del límit dels Omells.

La donació de terres és feta amb les primícies, els *ingressiis et egressis*, les garrigues, les pastures i els arbres de diversos gèneres, i els donants exceptuen, de la terra cedida, el que anomenen la Vallmitjana (*exceptus Vallem migana*), que retenen per a llur *dominicum*, diuen, però el delme de la qual i del *alio nostro dominico* que també es reserven serà íntegrament percebut per Montserrat. També donen als monjos, i això és important, la tercera part de tota mena de delme que es cobra tant al *castrum* com a la *villa* i a tot el terme de Senan, i Montserrat i els seus homes repobladors tindran també empriu (*adempramentum*) a totes les pastures, aigües i llenya (*lignis*) i dret a tots els *usualibus*.

Si bé la donació de terres no abraça tot el terme (Vallmitjana i altres terres del *dominicum* en són excloses, i ja hem dit la impressió que hom treu de situar les afrontacions en el mapa), part de les percepcions sobre el terme (tot el delme del *dominicum* que els Granyena retenen la tercera part del delme de tot el terme i alguns altres drets més) passa a ser de Montserrat. Si la ubicació que hem fet de les afrontacions és correcta, els Granyena es reserven, de la millor terra de conreu, una important, sinó tota sencera, i el principal que cedeixen és el lloc on hi ha probablement edificada alguna casa i on ha d'acabar de bastir-se el poblat i l'església; quant a la torre, que devia ser situada al punt més alt del terme (lloc que, tot i no haver-hi actualment restes de cap mena fora de les d'un forn d'època incerta, la gent de Senan avui dia anomena «el castell») semblaria ser-ne exclosa i constituir el límit occidental de la donació; però això no és del tot clar.

Per la donació o venda, els Granyena reben del prior Bertran i els altres monjos 300 sous de Barcelona, i els donants es comprometen a

defensar el dret de Montserrat, sense cap servitud i, a canvi, participaran dels béns espirituals de la comunitat. La donació o venda (no sabem si els 300 sous són pagament o *contradonatio*), sembla feta clarament en franc alou, car, com hem dit, és lliure de tota servitud. A part Guerau, la seva muller Saurina i Bernat de Granyena, signen el document de cessió Guillem d'Alcarràs, Pere de Granyena, Ponç el seu germà, Ramon de Tàrrega, Guillem de Cervera i el seu fill Guillem, Guillem de Timor, Berenguer de Cleriana, el seu fill B., la comtessa Dolça d'Urgell i el seu fill Ermengol, Arnau de Ponts i el seu fill Pere de Bellvís, Berenguer Arnau d'Anglesola i el seu fill Guillem, Arnau d'Oliola, Ramon d'Anglesola i el seu germà Guillem i Guillem de Tàrrega ⁽¹⁸⁾. Acte solemne, doncs.

Un problema important és, però, el de saber quin valor té aquesta cessió en el terreny de les institucions. L'alou, hem dit, pertany o és situat al *dominicum* que els atorgants tenen a Senan: *nostrum alaudium de nostro dominico*; els Granyena el cedeixen amb totes les seves rendes; retenen, *ad nostrum dominicum*, diuen, Vallmitjana, i al·ludeixen al *alio nostro dominico quem in predicto castro retinebimus*, tot i que, com també hem dit, la tercera part del delme de tot el terme del *castrum* (fins i tot de les terres que els atorgants retenen) passa a Montserrat; a part, passen a Montserrat també, evidentment, tots els ingressos que produeixi l'alou que se'ls cedeix. El problema consisteix a saber si la venda d'una part del *dominicum* i el traspàs de les rendes esmentades impliquen la cessió de drets feudals o senyorials. El pare Albareda, en la seva història de Montserrat, diu ⁽¹⁹⁾: «entre 1167 i 1207, Montserrat aconsegueix, per donació i per compra, tot el delme del castell de Senan (...) amb la seva església de Santa Maria, amb homes i dones»; per tant, no dóna Senan com a domini complet de Montserrat fins al 1207. Ja veurem que això és exacte quant a la data final, però nosaltres no sabríem dir, relativament, quina qualificació jurídica i institucional té l'adquisició de 1170: si es tracta d'un simple alou amb l'addició de ren-

18.- En el pergami, el nom i signe de la Comtessa i de tots i de tots els que he citat després d'ella són escrits, però, per una altra mà, amb posterioritat, per bé que (excepte el del fill de la Comtessa, el d'Arnau d'Oliola i el del germà de Ramon d'Anglesola) tots porten, de tota evidència, el punt posat pels interessats al moment del «firmamentum». Ponç de Granyena i Berenguer de Cleriana no el porten. El mateix prevere Guillem, autor d'aquest document i del que esmentarem de donació dels drets de L'església, feu, en un sol pergami una còpia de tots dos, en el qual no es posaren les confirmacions posteriors que he assenyalat (AHN, 156, 7).

19.- A.M. ALBAREDA, *Història de Montserrat*, sisena edició, revisada i ampliada per J. MASSOT i MUNTANER, Montserrat, 1977, p. 33.

des sobre tot el terme, o si inclou ja certs drets feudals o senyorials. Creuríem que la primera interpretació és preferible, però el *dominicum* pot significar tant la propietat i domini senyorial sobre el poble com la terra de reserva que el senyor explotava directament ⁽²⁰⁾. Això, unit a la cessió que fan els Granyena de part de les rendes de tot el terme, podria indicar una participació de Montserrat en el domini senyorial o feudal general sobre Senan ⁽²¹⁾; però és més que dubtós. Ja veurem com, després, si que els monjos van anar ampliant, fins a tenir-los tots, els seus drets, i constatarem alhora que es perfila quins eren els que hi tenien els Granyena. De moment, no oblidem, respecte de Montserrat, que, (si el document de 1170 no n'inclou implícitament la confirmació), al que reben els monjos en aquesta data cal addicionar el que reberen ja el 1167: una parellada de terra i lloc per a bastir una casa. El monestir va, doncs, augmentant el seu domini a Senan.

Però si resulta un poc problemàtica la qualificació jurídica de la venda o cessió, sembla possible, en canvi, de descobrir-ne el sentit i la intenció psicològica: Montserrat havia rebut un alou de terra de conreu, lloc per a edificar una casa, el delme de tot això i, fixem-nos-hi bé, una part alíquota del delme de tot el terme. ¿Què pot significar això sino que els Granyena esperaven que, pel compte que els tindria, els monjos vetllarien perquè els pagesos treballessin, produïssin i paguessin tot el delme, la part de Montserrat i la llur?. Només en la mesura que els

20.- E. RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Barcelona, 1957, s.v.

21.- El curiós és que el pare Benet Ribas, que fou arxiver de Montserrat ja el 1771, i que tan allí com a Ripoll (d'on ordenà l'arxiu) i a Sant Benet de Bages (d'on fou arxiver també, després de Montserrat) va veure tants documents, escrivís, en els seus «Annals de Montserrat», referintse al nostre document (del qual dóna la data exacta, detalla els signants un per un fins imita el signe de l'escrivà): «Geraldo de Graiana o Granyena, su mujer Saurina i su hermano Bernardo hicieron donación a Santa María de Montserrat y a sus monjes del castillo y término de Senan con todos sus derechos, diezmos, primicias». El P. Ribas afegeix també la paga dels 300 sous i la participació dels Granyena als sufragis, tot tal com apareix en el document (Arxiu de Montserrat, «Annals de Montserrat» del P. Benet Ribas, f. 18v.; cita «Tumbo, f. 11»). La interpretació del P. Ribas és, doncs, radical: Montserrat hauria rebut, el 1170, Senan amb tots els seus drets. Què pensar? ¿L'assignació per nosaltres de les afrontacions és inexacta i el que els Granyena diuen que es reserven en terres i part del delme (que és l'única cosa que omet d'esmentar el pare Ribas, considerant-la accidental) signifiquen que és pràcticament tot el terme (llevat només de Vallmitjana, de quelcom més de terra i de part del delme) el que passa a poder de Montserrat? Alguna cosa, pensem, tanmateix cal qualificar d'exagerada en el que diu el P. Ribas, fins i tot si concedíssim això, car almenys, el monestir no rep pas «todos sus derechos» sobre Senan.

camperols conreessin bé les terres i afluïessin puntualment la totalitat del delme, els monjos cobrarien llur tercera part; i, només així, automàticament, els Granyena percebrien les dues terceres parts, restants. Montserrat rep, doncs, un dret sobre el terme, en el qual té un peu posat, gràcies a un alou i una casa (una eventual casa-procura?), a fi de ser un vigilant permanent i una mena de representant dels senyors, i l'instrument eficaç de la percepció, per aquests, de llurs drets. Per a aquesta gestió i per fer aquest paper, evidentment antipàtic, se'ls dona la tercera part del delme: única manera, i certament hàbil, d'assegurar-se els Granyena el rendiment agrícola de Senan i la percepció de llurs rendes. Penso, doncs, que Montserrat no posseï encara, el 1170, drets feudosenyoriais sobre Senan, sinó només el que acabo d'indicar. Però l'entrada dels monjos al terme en les condicions esmentades pronosticava la penetració del tascó fins que Montserrat arribés a dominar tots els drets.

L'església

Si el 22 de març de 1170 és datat el document ara comentat, el mateix dia se n'atorga un altre. La primavera del 1170 es clogueren, doncs, tractes importants, entre els Granyena i Montserrat. Hem dit que els senyors cediren al monestir el lloc per edificar l'església. Bastir-la, però, si bé implicava despeses i obligacions, comportava igualment uns drets: aquests drets són concedits al Monestir per aquest altre document de la mateixa data. Això ho expressen els Granyena dient que cedeixen a Montserrat l'església de Santa Maria del castell de Senan, amb les primícies, oblacions i tots els beneficis corresponents, i que es comprometen a no posar mai cap obstacle a l'*stabilimentum* de l'esmentada església i a no gravar-la, ni tampoc al prevere, contra la voluntat d'aquest darrer. Sabem que l'església encara no era bastida: quan aquest document en parla dient que la cedeixen, es tracta, doncs, no de l'edifici, sinó dels drets i deures que posseir-lo per al servei del culte (i prèviament dotar-lo, perquè en visqués el prevere) implicava. El document és, doncs, una explicitació del que l'altre de la mateixa data deia en cedir la terra per edificar l'església. A part Guerau, Saurina i Bernat, signen la donació Ramon de Tàrrega el feudatari, Pere de Granyena, Guillem d'Alcarràs, Berenguer de Cleriana i B. el seu fill (22). L'expressió emprada-

22.- AHN, 156, 5. Còpia pel mateix escrivà al perg. nùm. 7 i, per Jaume Batlle, regent de l'església de Monistrol, el 1290, al nùm. 8.

da pels atorgants Guerau i Bernat de Granyena *concedimus et laudamus* insisteix, sembla, en el dret eminent dels Granyena. Només els senyors, per altra banda, podrien haver concedit l'autorització per a bastir l'església. Ramon de Tàrrega signa també a l'escatocol, immediatament després d'ells. I la cessió de l'església amb els seus drets, església que Montserrat havia de proveir de prevere, reforça la idea de vigilància i control que els Granyena esperaven que exercissin els monjos sobre llur domini, domini que, tanmateix, els Granyena conservaven.

Vallmitjana

Però, o bé als Granyena els va convenir desprendre's de més dominis, o bé a Montserrat li interessava Senan i volgué completar-ne la possessió, o bé totes dues coses alhora; el fet és que la fesomia dels primers projectes i el sentit de les primeres cessions va anar canviant. Si els Granyena, el març del 1170, havien fet les cessions que hem comentat i s'havien reservat Vallmitjana i un altre domenge del terme, el mateix any, el 5 de juliol, Montserrat els pogué comprar, per 250 sous, si més no una part d'això darrer. En efecte, en aquesta data⁽²³⁾, Guerau i la seva muller i Bernat vengueren als monjos, en franc alou, Vallmitjana amb el bosc que allí hi havia, i que havien retingut en domini, sobre el pou del castell de Senan, dins l'honor que havien traspassat al monestir (*omnem Vallem miganam, cum ipso boscho qui ibi est, quem nos retinueramus ad nostrum dominium super ipsum puteum castris de Sennan, infra ipsum honorem quem nos dedimus predicte ecclesie*). La venda incloïa totes les *causis* de l'honor, els delmes i les primícies, amb les pedres, els arbres i la fusta o llenya, tot, de tal manera que ni els Granyena ni llurs familiars, ni llurs homes, ni els castlans, vicaris o batlles de Senan, diu el document, podrien exigir de Montserrat cap dels drets posseïts legalment o obtinguts per abús (*iuste vel iniuste*): sobre tot l'honor que per donació o per venda hi posseïa el monestir. A més, els Granyena prometen no exigir ni violentar amb exaccions, en res, els homes de Montserrat (s'entén: els repobladors que Montserrat hi ha fet o hi farà venir) sense llur consentiment. L'honor que Montserrat posseeix a Senan per donació o venda dels Granyena (és a dir: sumada la present venda a les vendes o donacions anteriors) afronta, diuen, per orient, amb el cim de la serra que mira vers el *campum de Barbera* (és a dir: la

23.- AHN, 159, 6.

Conca), per migdia amb el Coll Baix i baixa cap al terme o límit de l'Espluga de Francolí, per ponent amb la roca i torre (*in rupe et in turre*) del *castrum*, i pel nord amb la serra que hi ha enfront del *castru*, *in directo*. Tot el que inclouen aquestes afrontacions, *quantum est de ipsa rupe castru en amont in directo*, els atorgants ho cedeixen íntegrament. Puix que les afrontacions que donen coincideixen amb les de 1170, inclouen la donació del 1167, la donació o venda del març de 1170 i la venda del juliol de 1170, deduïm que Montserrat havia incorporat ara un enclau (Vallmitjana i el bosc) dins la terra de la primera adquisició, i havia aconseguit de posseir a Senan un domini continu; el mot *infra* (dins) ens ho confirma. Aquest darrer document és signat pels dos germans Granyena i Saurina la muller de Guerau; immediatament signen Laureta, germana dels Granyena, Berenguer de Cleriana, Guillem de Cervera i el seu fill Guillem, Guerau de Jorba, Guillem d'Alcarràs i Pere i Ponç de Granyena. El fet que sigui escrit pel prior de Montserrat, Bernat, ens garanteix que no hi ha error en la redacció, ni res que obeeixi a un pur clixé, sinó que tots els caps hi són ben lligats²⁴).

On cal situar, però, Vallmitjana? El topònim no ha perdurat: és absolutament desconegut dels actuals habitants de Senan. Però, el document, en dir *super ipsum puteum castru*, situa Vallmitjana a la part nord del «pou de la vila» actual i, en parlar del bosc, es pot referir al que cobreix la serra que limita amb els Omells de Na Gaia (on acabaria Vallmitjana), però que al segle XII devia baixar quelcom cap a la vall dit avui «el barranc dels pous». Quant a les afrontacions donades pel document, poden situar-se fàcilment. La serra que mira cap al camp o conca de Barberà (donada com a límit oriental) és tota la part per la qual Senan afronta amb Montblanc; del Coll Baix (actual Coll vell o, millor, Coll de Senan) ja n'hem parlat més amunt: és,

24.- El document és indubtablement l'original autèntic; l'escrivà diu: *hoc scripsit cum literis suprascripte in .iij.^a linea et rasis in .vii.^a et .xj.^a* i, efectivament, a la tercera ratlla hi ha *ad nostrum dominicum* sobre escrit i, a la vintena i la onzena, una esmena amb espai per a uns tres o quatre mots en cada cas. El fet curiós és que hi ha una còpia incompleta (potser un esberrany?) del segle XII (AHN, 156, 10), sense data de redacció ni signe d'escrivà (ni el de l'original ni el del copista) que presenta algunes variants respecte del document del prior Bertran, variants en part relacionades amb les esmenes citades, que corresponen a la indicació de les afrontacions. La cosa que amb sembla més important d'anotar és que aquest document dona les afrontacions així: *A parte orientis ultra ipsum planum et in sumitate illius serre qui est super ipsa valle de Colubrer et qui respicit super ipsum terminum de Espluga de Francholi; de meridie in Collo Baxo et descendit in termine de iam dicta Espluga de Francolí. De occidente en rupe ubi turre est hedicata de iam dicto kastro; de circi in illa serra qui est ante ipsum kastrum in directo et super ipsa valle de Colubrer.*

creuriem, al límit amb el terme de l'Espluga; seguint tot aquest límit tal com el dóna el document, hom va delimitant la possessió de Montserrat. El domini afronta, com hem vist, per ponent, amb la roca i torre del *castrum*, que probablement no va inclosa. El fet que pertanyi a Montserrat l'església a edificar faria pensar que la torre passà també, al monestir; i si el Coll Baix és, com pensem el Coll de Senan, i el límit del que posseeix Montserrat continua enllà, devers ponent, per la línia que separa Senan del terme de l'Espluga de Francolí fins que comença el de Fullea, fóra possible que la torre hi fos inclosa. Però no sembla lògic. El límit nord (la serra que hi ha enfrot del *castrum*, *in directo*) pot ser tota o gran part de la serra que limita amb els Omells de Na Gaia i que divideix les aigües, però és possible que, puix que és dit *in directo*, calgui limitar l'afrontació, per aquesta banda, sense anar a situar-la massa cap a ponent; oi més que Vallmitjana és dita estar situada *super ipsum puteum castrum*: «el pou de la vila» és, com el lector pot veure en el mapa, poc més enllà, devers ponent, de la part antiga del poble, en la zona oposada al lloc de l'antiga torre, que cau més aviat a la part oriental del poblat. La delimitació exacta del domini de Montserrat depèn, doncs, de la interpretació que es doni a la frase *super ipsum puteum* (ubicació de Vallmitjana), a l'expressió *de circi in illa serra que est ante ipsum castrum in directo*, i a la frase (que tant pot sintetitzar la totalitat del que fins al juliol posseeix Montserrat, com referir-se exclusivament a l'objecte de la venda de l'esmentat mes): *quantum est de ipsa rupe castrum in amont in directo*. Si *in directo* vol dir «recte vers el nord», aleshores el que té Montserrat és aproximadament tota la part oriental del terme; si el sentit de l'expressió és més ampli, per la part nord el límit avançava per la carena que divideix les aigües amb els Omells de Na Gaia, i Montserrat posseïa una part més extensa del que avui s'anomena «el barranc dels pous». És en aquesta darrera zona (especialment en la part que més s'acosta al terme de l'Espluga Calba, entre el de Fullea i part del dels Omells, però especialment devers el sudoest, cap a Fullea) que la terra és millor. Aquesta sembla exclosa, si més no en gran part, del domini de Montserrat, tal com el trobem fins al 1170.

Les darreres voluntats de Guerau de Granyena (1173) i les reclamacions de Bernat.

A la primera meitat del 1173, Guerau de Granyena, greument malalt, manifestà les seves darreres voluntats a Galceran de Pinós, Bernat de Granyena i Guillem d'Alcarràs, els quals, el 20 de juny, so-

bre l'altar de Sant Donat, el principal de l'església de Sadaó, i en presència del bisbe d'Urgell, de Saurina la vídua i de molts nobles barons, com Guillem de Cervera, Guerau de Jorba⁽²⁶⁾ i altres, juraren les disposicions testamentàries que el difunt havia expressat de paraula⁽²⁷⁾.

Guerau havia ordenat ser enterrat a Poblet i, entre els llegats, deixà el *castrum de Mata de Senan* a Montserrat, sense esmentar cap atenuant ni cap dependència de Montserrat envers ningú. En la declaració jurada, Guerau apareix només tenir una filla: Beatriu. Bernat de Granyena, germà d'ell, signa el darrer de tots amb els mots: *laudo et firmo, salvo meo iure*.

Ara, doncs, la situació és nova: el domini de Montserrat sobre Senan és el de la senyoria feudal eminent amb tots els drets que implica. Des del 1173, Senan és, tot ell, de Montserrat, en la mesura que era de Guerau de Granyena.

Però hem vist que Bernat, el germà del testador, feia una reserva en el *laudamentum*: no era pas mancada d'intenció. En efecte, de seguida mogué raons a Montserrat pels drets que deia tenir sobre Senan i pledejà amb els monjos en la persona del prior Bertran. Finalment, el 13 de maig del 1174, per mitjà d'un document, es clogué la contesta *super castro de matha e Senan cum universis suis terminis* ⁽²⁸⁾: es tractava, doncs, de la totalitat del terme. Els drets que esgrimia Montserrat es fonamentaven en la donació feta per Guerau i el mateix Bernat, la donació (o venda) feta per Guerau, Saurina i Bernat, i, sobretot la deixa testamentària de Guerau relativa *a toto ipso castro*. Bernat, per la seva banda, afirmava que el *castrum* havia d'ésser seu. Finalment, amb la intervenció arbitral del bisbe de Barcelona i diversos prohoms, s'arribà a la concòrdia: Bernat de Granyena lliurà a Montserrat Senan amb tots els seus termes i pertinences i confirmà totes les donacions i vendes de dominicatures, delmes i primícies que ell i el seu germà havien fet al monestir, alhora que la tercera part del delme de tota la resta de la terra del terme. Tot ho donà per a utilitat del monestir, amb rendes, dret i domini, en franc alou, sense depen-

26.- Vegeu la nota 21.

27.- J. SANTACANA, *El Monasterio de Poblet (1151-1181)*, Barcelona, 1974, p. 579-581, doc. 126; P. Ribas, «Annals de Montserrat», f. 23 (hi ha diverses foliacions), citant «tumbo, f. 15 buelto»; *Diplomatari de Santa Maria de Poblet* (en premsa a l'Abadia de Poblet), doc. núm. provisional 459.

28.- AHN, 156,11 (original), 12 (còpia de 1225) i 2021,7 (còpia de 1280); *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, núm. provisional 490.; P. Ribas, «Annals de Montserrat», s.f., amb referència a «tumbo, f.12 buelto, i repetit al f. 23 v.

dència de ningú⁽²⁹⁾. Per la cessió dels seus drets i liquidació del plet, Bernat de Granyena rebé de Montserrat 800 sous de Barcelona.

¿Què significa que Bernat cedís tots els drets a tot Senan i només la tercera part del delme *de toto alio honore ipsius castri*? La reserva deu fer referència a la propietat alodial dels pagesos de la part occidental del terme, propietat alodial que, com a tal, no li pertanyia, tot i que cedia, fins i tot d'aquesta part, els feudo-senyorials eminents. I la tercera part del delme era la ja cedida, el 1170, pel seu germà Guerau.

Clos el litigi amb Bernat, Montserrat és ja totalment senyor de Senan, amb tots els drets, sense dependència de cap mena de cap altre senyor superior; i el domini inclou la torre i el terme, i la tercera part del delme de totes les terres, terres que no rep alodialment, car l'adquisició d'un terme com a senyor no implica necessàriament, com és sabut, la propietat alodial de tipus romà de totes les seves terres i cases. Inqüestionablement, però, tot el que era dels Granyena, és a dir, la senyoria eminent, passà a Montserrat. Al document consta també una altra dada: Bernat de Granyena diu que si Montserrat, en vida seva, adquireix els drets dels castlans (*directa castlanorum ipsius castri*), els monjos li donaran 200 sous de Barcelona. Aquest detall aporta una nova llum a la situació jurídica de Senan: al poble hi havia castlà o castlans i aquests, com de costum, per a l'exercici de llurs deures com a vassalls i guardians del castell del senyor (de primer, dels Granyena, ara de Montserrat, com a senyors eminents, i, sota ells, els Cornellana i els Tàrrega), percebien unes rendes o tenien quelcom de terra en explotació: l'anomenada *castlania*. És en virtut de l'eventual adquisició de la *castlania* que Montserrat haurà de pagar, cas que absorbeixi els drets dels castlans, els 200 sous a Bernat de Granyena: una mena de lluïme.

Però la concòrdia amb Bernat de Granyena anava combinada, a part el lliurament dels 800 sous, amb un altre pacte: la cessió per Montserrat, a l'esmentat cavaller, en certes condicions, de Senan mateix. Ara veurem com. La data del tracte escrit sobre això és cinc dies posterior a la del precedent document⁽³⁰⁾, i tant aquest acte com l'an-

29.- *Cum introitibus et exitibus suis integriter, in ius et dominium suum et potestatem suam (...) ad suum proprium plenissimum, liberum et franchum alodium, sine vinculo ullius hominis vel femine, et sine ullo meo meorumque retentu.*

30.- AHN, 156, 13-14; i 15 (còpia de 1224); *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, doc nùm provisional 491.

terior són fets per un escrivà de categoria: Pere de Corró. Senan, amb la torre i el terme, és, en efecte, el 18 de maig del 1174, objecte d'una *commenda*. El prior Bertran de Montserrat i la comunitat, encomanen (*commemdamus*) a Bernat de Granyena, només mentre visqui, el castell de Mata de Senan amb els seus termes, amb el pacte que Montserrat posseeixi i exploti la seva dominicatura sense donar a ningú cap part del rendiment. La dominicatura que es reserva Montserrat abraça aquelles donacions, compres i terres que té al terme, amb els delmes i primícies, rebudes de Bernat de Granyena i de Guerau. Bernat tindrà (exceptuat el delme i la primícia, i només mentre visqui) la meitat de Vallmitjana i el bosc, i els altres *eximentis et redditibus et serviciis* del castell i dels seus termes, en fidelitat i servei de Montserrat (*ad fidelitatem et servicium nostrum*), i no podrà guerrear des del castell contra ningú fins passats tres anys, transcorreguts els quals, no podrà fer-ho més que contra qui li arrabassi el seu *honor* i no li vulgui reparar l'agravi o donar-n'hi garanties (*directum...facere*). El document reitera el compromís que si, mentre visqui Bernat de Granyena, Montserrat compra els drets dels castlans de Senan, li donarà 200 sous de Barcelona. Per la seva banda, Bernat de Granyena, per tot el que el prior de Montserrat li encomana vitalíciament esdevé «home» seu (*sum tuus homo manibus meis*), encomanat (*commendatus*) al prior; és a dir: li promet prestar, amb la cerimònia habitual, homenatge, i esdevé vassall de Montserrat, a qui jura fidelitat, i assegura que, ni ell ni els castlans de Senan faran *tolta* ni *forcia* ni cap *adempramenta* ni *stachamenta* als monjos en les donacions, compres i dominicatures de Montserrat (referència als primers dominis adquirits dels Granyena pel monestir). Bernat de Granyena promet també donar potestat del castell al prior de Montserrat tantes vegades com la hi demani, salvats els seus drets. A la mort de Bernat tot revertirà novament en domini a Montserrat, amb les millores que aquell hagi pogut fer. El document és signat per l'abat Raimon de Ripoll, el prior Bertran de Montserrat, el prior Bertran de Meià i altres.

En definitiva, les reclamacions fetes per Bernat de Granyena foren solventades amb 800 sous de Barcelona que li pagà en efectiu el monestir i la *commenda* vitalícia del castell i terme, en les condicions que acabem d'exposar. Senan, doncs, en aquest moment, és una unitat feudal de la qual el senyor eminent és Montserrat però que el té encomanat de per vida a Bernat de Granyena, que esdevé, per aquest fet, vassall del monestir. L'estratigrafia és, ara, doncs, de dalt a baix: Montserrat (que ho té cedit en *commenda* vitalícia a Bernat de Granyena), Bernat de Cornellana, Ramon de Tàrrega i, finalment, algú que és castlà.

L'impuls de la repoblació.

Amb tota aquesta superestructura feudal ¿quin era el poblament de Senan per aquesta època? Ja hem vist que el 1170 l'església encara no era bastida, però Montserrat tenia el lloc per a fer-la i els drets; que hi havia edificada la torre, sens dubte en el tossal més elevat de poble, el lloc anomenat avui «el castell», bé que no hi ha cap resta de construcció.⁽³¹⁾ Montserrat havia rebut feia temps, com hem vist, lloc per a construir cases per als seus homes, és a dir, suposem, per als pagesos que, com a repobladors, atragués a l'indret; la referència al castlà, a delmes i altres tributs, a forces, etc., prova que al poble n'hi havien acudit alguns. Ara, arrodonit el domini de Montserrat, el prior Bertran s'anà ocupant d'atreure'n més.⁽³²⁾ Els testimonis documentals conservats no són gaires, però basten per a donar-nos una idea que Senan no restà improductiu. Efectivament, el 24 de novembre de 1175, l'abat Ramon de Ripoll i el prior Bertran de Montserrat trobaren un empresari per a la repoblació: Ponç de Veciana, clergue llur, diuen, (*nostro*), al qual donaren, de per vida, el *castrum* de Mata de Senan *ad populandum et hedificandum*. Aquesta expressió implica la funció de cap de repoblament vitalici. El beneficiari pagaria la concessió de tal manera que, passades set collites (*collectis septem expletis*), havia de donar la meitat a Montserrat. El termini de set collites, és a dir, set anys, fa pensar en un primer període de rompiment de terres ermes o d'activació de conreus pobres, de nuls o flacs rendiments comparats amb les despeses i el treball a esmerçar. Això explica que la cessió sigui, de primer, lliure de tributació. La meitat al·ludida a pagar passats set anys fa referència, sembla, al que percebrà Ponç de Veciana de les seves cessions de terres als pagesos que les conrearàn personalment. El document puntualitza que, si el clergue adquireix o compra quelcom més, ho posseirà lliurement en vida, i, una vegada mort, tot el que li han cedit o el que ell hagi millorat, revertirà a Montserrat i, vinculada d'alguna manera a la funció repobla-

31.- Probablement, arribat el temps en què resultà inútil, la torre anà caient i la pedra degué ser emprada en diverses construccions del poble.

32.- Francisca SOLSONA ja havia assenyalat que, des de 1175, els monjos de Montserrat van ocupar-se de la colonització del territori de Senan. Vegeu *Notícia d'un pergami de l'arxiu Històric Nacional de Madrid sobre Sant Ramon de Penyafort*, a «Homenaje a Jaime Vicens Vives», I, Barcelona, 1965, p. 661, amb referència a una comunicació del 1958 de la mateixa investigadora.

dora del clergue, els abats prometen que faran que cremi sempre, al Monestir, una llàntia davant de la Mare de Déu.

La concessió de l'empresa de repoblament és condicionada a què tots els establiments (*stabilimenta*) que Ponç de Veciana farà, els faci *ad fidelitatem et utilitatem* de Montserrat de manera que el benefici de la funció del clergue consisteix en la meitat de les rendes o censos que després de set anys percebrà per a ell; de cap manera no se li concedeix cap dret sobre el terme: tot poblador de Senan serà *fidelis* de Montserrat i, en conseqüència, en certa manera, de Ripoll, ja que Montserrat n'és priorat depenent.⁽³³⁾

El 2 de març de 1176, l'abat de Ripoll fa, a Senan, una altra cessió: dona a Arnau Pere i a Pere de Montserrat quatre parellades de terra de la millor, en alou, i les cases (a construir?) i els farreginars corresponents. La donació la fa als interessats i a llurs descendents, amb la condició que posseixin aquests alous *ad fidelitatem* de Déu, de Ripoll i de Montserrat, i, *ad obsequium* de les esmentades esglésies. Els beneficiaris pagaran de cens *unus latus sufficientis porci*, no podran escollir altre senyor o patró que els atorgants i aquests seran sempre defensors i protectors seus, *levata tamen -diuen-ante omnia, dominicatura nostra*, frase en la qual jo entendria *dominicatura* en el sentit de senyoriu o dret feudosenyorial. Els dos beneficiaris paguen als atorgants 100 morabentins⁽³⁴⁾. Aquesta quantitat extraordinària donada per unes terres, cedides, és cert, en alou, però amb l'obligació de pagar un cens, fa pensar que, o bé ja eren productives o podien ser considerades d'immediat rendiment i de notable quantitat. El cens i la *fidelitas*, i la designació que veurem se li dona després, de tinença, ens priven de pensar que es tracti d'una venda pura i simple i que aquestes obligacions corresponguin només al fet de ser situades les terres dins el terme del *castrum*.

El 9 de juny de mateix 1176, el prior Bertran de Montserrat fa una tercera cessió de terres a un repoblador. Es tracta de Guerau, clergue de Senan, diu el document, que és germà dels esmentats Arnau Pere i Pere de Montserrat⁽³⁵⁾. El prior li dona la terra que, situada al terme (*castrum*), és tocant a la torre, dins l'honor i *dominicatura* de Montserrat, i

33.- AHN, 563, 4.

34.- AHN, 2024,10 (Còpia de 1224); *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, doc. núm. provisional 556.

35.- AHN, 156,16; *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*, doc núm. provisional 566. És curiós que Ponç de Veciana sigui anomenat per Ripoll i Montserrat *clerico nostro* i que, dels altres repobladors, germans, un es digui Pere de Montserrat i l'altre Guerau, Clergue de Senan. ¿És que Montserrat envià, com a primers repobladors, clergues (no

toca també la tinença (*tenendonem*) d'Arnau Pere i Pere de Montserrat. Devia tractar-se d'una confirmació de terres ja explotades per Guerau, no pas d'una cessió nova, car el document diu, en haver-ne esmentat la situació, *quantum ibi modo tenes vel quantum in antea per nos tenueris*. La cessió (que és vitalícia) és feta a condició que Guerau treballi i faci fructificar la terra, doni a Montserrat una quartera d'ordi anual a mesura de Montblanc, tingui la terra per Montserrat *ad servitium et fidelitatem* dels monjos i no aclami un altre patró o batlle més que el monestir. En morir el beneficiari, la terra revertirà a Montserrat amb totes les millores que puguin haver-hi.

A partir del 1175, el poblament de Senan (que els Granyena ja havien iniciat) és, doncs, força activat per Montserrat.

L'agressió de Bernat de Granyena

No sabem res més de l'avenç del poblament i, en els documents conservats, hi ha uns quants anys de silenci. Quan reprenen és per assabentar-nos que Bernat de Granyena ha tornat a esgrimir drets contra Montserrat i, ara, en forma violenta: enviant uns cavallers a atacar el que posseïen el monjos a Senan. No se'ns explica el desenvolupament concret dels fets ni se'ns en dóna la data, però un document, el 30 de juny de 1187⁽³⁶⁾, diu que, un dia, Bernat de Granyena *in Senan misit milites contra ecclesiam Montis serrati*. Es tracta, doncs, d'un atac militar dirigit o ordenat per Bernat, amb l'apoderament d'alguns, si més no, dels dominis i drets que Montserrat posseïa al terme.⁽³⁷⁾ Des de la data de l'agressió fins al 1187, Montserrat va veure disminuïdes, en conseqüència, les percepcions que rebia a Senan, arravatades, no sabem en quina mesura exacta per Bernat de Granyena, i el monestir intentà de recobrar el que era seu, mitjançant debats i litigis. El document es-

necessàriament preveres), potser oblats, o quelcom de semblant? No podem fer més que preguntar-nos-ho. Però cal no oblidar que, si aquests documents relatius a la repoblació han estat conservats, d'altres poden haver estat perduts. Inútil, doncs, d'intentar qualsevol aproximació als mètodes seguits en la repoblació de Senan en aquest moment.

36.- AHN, 157, 1.

37.- La *memoria* diu, en realitat, que la conversa de Cervera se celebrà el 30 de juny de 1184 no de 1187. Però, a títol d'hipòtesi provisional almenys, i amb les reserves del cas, proposem de pensar en un error de datació, ateses les dates que desseguida veurem que tenen certs documents de 1187.

mentat de 1184 és una nota relativa a les converses (*memoria de loquelis*) hagudes entre el monestir i Bernat de Granyena davant l'església de Santa Maria de Cervera el dia 30 de juny de l'any citat. Per aquesta nota, redactada per deixar constància del que fou tractat, sabem que hi havia hagut anteriorment (no se'ns diu quan) un pledejament (*placitum*) a Rauric. Allí no degueren arribar a un acord, car el citat 30 de juny de 1187, a Cervera, les parts es tornaren a reunir i acordaren que Bernat de Granyena, amb mestre B. (sens dubte un jurista) i Bernat de Montpaó es trobarien, del primer dilluns de juliol en quinze dies (el 16 de juliol?) a Jorba, amb els *seniores* de Montserrat, amb B. de Pinell i Albert de Santa Cecília, i continuarien el plet hagut a Rauric (*prosequeret ipsum placitum quod locutus est a Rouric*). Bernat de Granyena prometé (*convenit*), doncs, que, *ad recognitionem* dels quatre prohoms esmentats, continuaria, a Jorba, el plet iniciat i que, mentrestant, el feu de Senan sobre el qual versava la disputa (*ipsum fevum de Senan unde ista contencio est*) fos *congregatum* (entendria: deixés de ser dividit) i restés, íntegrament, tal com havia estat des que el tingué Montserrat fins al dia en què Bernat de Granyena envià els cavallers a atacar-lo. Aquest acord de trobar-se a Jorba fou pres, com ha estat dit, el 30 de juny de 1187; hi eren presents Ramon d'Òdena, G. de Timor, P. de Besora, P. de Sant Celoni (batlle reial de Cervera i Tàrraga⁽³⁸⁾) i molts altres prohoms, reunits davant l'església de Santa Maria de Cervera. Allí, doncs, Bernat de Granyena assegurà que es sometria a allò que dictaminessin els representants d'ambdues parts, representants que eren convocats a Jorba el dia convingut.

Però, a Jorba, si hi comparegué, Bernat degué fer el ronsa, i, si les deliberacions s'hi celebraren, el cavaller no cedí. Ho prova el fet que el 16 de juliol de 1187, Bernat de Granyena féu redactar per l'escrivà Virgili de Cervera un document pel qual prometia a l'abat Ramon de Ripoll i al prior Bertran de Montserrat que, quan veuria l'esmentat abat i Bertran de Pinell, o un d'ells, faria cas immediatament del que acordaren relativament a l'honor i a l'afer de Senan (*ego illico attendam illud quod cum illis posui de illo honore et negocio de Sennan, sicut cum illis posui*)⁽³⁹⁾. Els testimonnis d'aquest altre breu document són Pere de Sant

38.- Thomas N. BISSON ha tingut l'amabilitat de facilitar-me la consulta de l'original en premsa dels seus *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, on apareix P. de Sant Celoni amb aquest càrrec.

39.- AHN, 563,5. Sobre el problema de si la dilació durà efectivament o no tres anys, vegeu la nota 37.

Gil i Pere de Sant Celoni, aquest darrer un dels que signaren a Cervera el 1184 sobre la reunió a celebrar a Jorba.

Sobre què versava, exactament, el litigi? ¿Quina fou la causa o el resultat de l'agresió armada? Ens n'informa un pergami sense data, però certament del darrer quart del segle XII, que podria ser un esborrany del que Ripoll-Montserrat volia proposar com a concòrdia ⁽⁴⁰⁾, i un altre document, conservat per duplicat (sens dubte a fi de lliurar-ne un exemplar a cadascuna de les parts),⁽⁴¹⁾ datat aquest el 20 de juny del 1187, però, si bé preparat, amb les creus, per a les signatures, no signat ni, per tant, formalitzat. Tots són projectes de concòrdia que, tot explicant el litigi, proposen la seva solució. I sens dubte que el projecte no fou dut a terme i, per això, Bernat de Granyena es limità, pel document esmentat més amunt del 16 de juliol de 1187, a prometre que se sotmetria en una altra ocasió.⁽⁴²⁾

Els projectes de concòrdia coincideixen aproximadament a informar-nos que la querella versava sobre la tercera part del delme del castell, la parellada de terra que Bernat i Guerau de Granyena havien donat temps ha a Montserrat i sobre altres coses (*super alias res*) que Montserrat reclama. Tot això devia ser el que el Granyena havia sostret violentament als monjos. Però el fet que el projecte de concòrdia hagi estat conservat sense formalitzar obliga a pensar que el cavaller no cedí, demorà la qüestió i, de moment, tot restà com després de l'agresió militar.

Montserrat adquireix nous drets, per diversos conceptes

En l'esborrany de concòrdia sense data esmentat fa un moment i no dut a terme, era establert que Bernat de Granyena obligaria a Berenguer de Cornellana i els seus i a R. de Lavansa i els seus *ad faciendum et recipiendum direntum* sempre que Montserrat els ho manés. És la primera vegada, després del 1159, que retrobem els Cornellana. L'esmentat Berenguer era fill de Bernat de Cornellana⁽⁴³⁾ que el 1159 infeu-

40.- AHN, 157, 11.

41.- AHN, 157, 2 i 3.

42.- Tot el contingut dels tres documents esmentats (l'esborrany de concòrdia i el document duplicat de concòrdia, no formalitzat) fa pensar que la proposta venia de Ripoll-Montserrat i que fou Bernat de Granyena qui no arribà a cedir.

43.- *Berengarium de Chornelana, filium Bernardi de Chornelana*, diu un document del 1212 (AHN, 158, 4).

dà Senan a Ramon de Tàrraga, el qual li prestà homenatge i li jurà fidelitat. Aquesta infeudació fou feta, com hem dit abans, en dependència vertical dels Granyena, que tenien aleshores els drets eminents. L'aparició ara de Berenguer de Cornellana, juntament amb un tal Ramon de Lavansa, als quals Bernat de Granyena, al darrer quart del segle, es compromet a obligar a «fer dret», és a dir, a fer complir el que deuen a Montserrat en justícia feudosenyorial o a donar-ne garanties⁽⁴⁴⁾, indica que els Cornellana continuaven dins l'escala de drets feudals sobre Senan, igual que el 1159. I, en efecte, a la darrereria del segle, el 30 de maig del 1197, els tornen a trobar. A la data esmentada, Berenguer de Cornellana i Dolça, la seva muller, empenyoren al prior de Montserrat tots llurs drets sobre Senan, per 500 sous de Barcelona, durant un any, de tal manera que, si no redimeixen la penyora, l'empenyorat resti, d'any en any, en poder del monestir⁽⁴⁵⁾. Els monjos de Montserrat es van fent, doncs, amb els drets que pesaven sobre Senan; si bé en aquest cas ho fan en forma de penyora, el sistema era, moltes vegades, el primer pas per a posseir-los plenament.

La cosa important del document és, també, que ens mostra que els drets que els Cornellana tenien a Senan, i que empenyoren, eren considerables, totals, com correspon a llur condició de senyors feudals generals del terme, bé que vassalls o feudataris dels senyors eminents, en l'estrat immediatament inferior als quals eren situats.. El document d'empenyorament parla, en efecte, de tot l'honor i totes les rendes (*red-ditus*), tot el que posseeixen per qualsevol concepte a la vila i al terme; tot el senyoriu (*dominio*) i el dret jurisdiccional o a obligar (*districto*) que tenen sobre tots els pobladors; els *fructibus* i *expletis*, tal com els posseeixen, sense retenció de cap mena. El document diu que, si la moneda hagués estat desvalorada (*abatuta*), en el moment de retornar els 500 sous rebuts, Berenguer de Cornellana els pagarà en morabetins del rei Llop i aiadins, al còmput de 7 sous per morabetí, i estableix ben clarament que les rendes que Montserrat percebrà de Senan per l'empenyorament no seran computades com a pagament del capital prestat.

Vers el final del document hi ha unes referències a quelcom d'eventual que cal comentar. Diu Berenguer de Cornellana que si els Tàrraga, querellants (*conquerentes Tarrege*), aconseguissin amb justícia alguna part de dret en el que reclamen sobre el que ell empenyora,

44.- Vegeu E. RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo*, s.v. «directum» i «firmare».

45.- AHN, 157, 4.

Montserrat no serà obligat a tornar-li, ni a ell ni a Bernat de Granyena, aquesta part perduda, i serà només allò que resti el que Montserrat tindrà com a penyora. Signa el document el matrimoni atorgant i, immediatament, Bernat de Granyena segurament per la *commenda* en què rebé Senan el 1174. Bernat diu: *hoc totum concedo et firmo*, i reitera la salvetat que, si els Tàrrrega aconseguissin de dret quelcom en el que és empenyorat, ell no restarà obligat a res en relació amb allò eventualment aconseguït per ells.

Dues coses són a destacar en aquest tracte: la primera, que Montserrat progressa en el seu domini sobre Senan. Gràcies, suposem, a la necessitat que Berenguer de Cornellana tenia de diners, el monestir elimina, per 500 sous, els drets feudals d'aquell, mal sigui transitòriament i per empenyorament. L'altra cosa és que pesa sobre Senan una querella moguda pels Tàrrrega. Recordem una vegada més que fou Bernat de Cornellana, el pare de Berenguer, qui infeudà Senan el 1159, en forma hereditària, a Ramon de Tàrrrega, el qual es comprometé a prestar-li homenatge i jurar-li fidelitat. Els drets dels Tàrrrega devien persistir el 1197, puix que en el document d'empenyorament ara comentat es dóna per possible que els querellants *aliquod ius consequerentur iure*

De la querella moguda pels Tàrrrega en tenim notícia per un pergamí on foren anotades, sense data, unes declaracions jurades de testimonis que, no hi ha dubte, corresponen a aquest fet.⁽⁴⁶⁾ En resum, i bé que no tot és clar en aquest document, Berenguer de Cornellana (hereu dels drets del seu pare Bernat) prenia a Bernat de Tàrrrega (hereu, al seu torn, dels drets del seu pare Ramon) els seus drets de feudatari de Senan. Bernat de Tàrrrega acudí a Bernat de Granyena, en una data que desconeixem, per tal de reclamar la seva intervenció, i aquest darrer assenyala un *placitum* a celebrar a Sadaó, a fi que, allí, Berenguer de Cornellana firmés de dret a Bernat de Tàrrrega. Però el Cornellana no hi comparegué i, requerit (*aqundavit*) Bernat de Granyena per Bernat de Tàrrrega a què *forisfaceret* a Berenguer de Cornellana, el Granyena s'hi negà. D'altra banda, Pere d'Anguera (dit també Pere de Tàrrrega), fill de Bernat de Tàrrrega, reclamà igualment a Berenguer de Cornellana els drets familiars. Igualment, Bernat o Ramon de Guillem Miró (potser germà de Pere d'Anguera i fill, per tant, també, de Bernat de Tàrrrega) demanà a Berenguer de Cornellana que li fes dret i, havent-s'hi aquest negat, Bernat de Guillem Miró i Pere d'Anguera el desafiaren (*aqundaverunt eum*).

46.- AHN, 157, 10.

Continuava, doncs, entre els decendents que l'originaren el 1159 la mateixa estratigrafia de relacions feudals, però certs drets estaven en litigi, sens dubte per usurpacions. Aquesta és la situació pendent a què al·ludeix el document d'empenyorament del 1197 quan preveu la possibilitat que els Tàrrrega aconseguixin, de justícia, algun dels drets que reclamaven.

Pocs dies després de l'empenyorament per Berenguer de Cornellana a Montserrat dels seus drets sobre Senan, exactament el 18 de juny del 1197, Bernat de Granyena, mitjançant el pagament de 250 sous als monjos, rebé d'aquests la participació en la meitat⁽⁴⁷⁾, és a dir, en la meitat de les rendes que produïa el que era empenyorat. La participació en l'empenyorament (que demostra que era productiu) devia anar combinada amb una donació per part de Bernat de Granyena. Aquest, en efecte, el 5 d'agost del mateix any 1197, féu redactar un extens document⁽⁴⁸⁾ signat per ell, l'abat Ramon de Ripoll i el prior Bertran de Montserrat, gràcies al qual els monjos montserratins adquiriren nous drets i noves possibilitats dins el terme de Senan. El tracte estableix, en efecte, que Bernat de Granyena dóna a Montserrat el *dominicus* de terres i vinyes, conreat i erm, que tenia pel monestir a Senan i dóna al prior i a la comunitat una parella de bous i una de vaques, a fi que puguin treballar l'esmentada terra i cada any rompin l'erm suficient per a sembrar-hi cinc mitgeres d'ordi, fins que tot l'erm sigui romput, de manera que sigui apte per a cereals (*blad*) i vinya (*vinum*). Quan hi haurà tanta terra rompuda que calgui un altre bou, el Granyena donarà a Montserrat un bou i una vaca i, a mesura que augmenti l'erm romput, afegirà tants bous i vaques com calgui. Totes les bèsties que ara dóna, i les que donarà en el futur seran de Montserrat, però el cavaller no estarà obligat, diu, a indemnitzar els monjos si alguna de les bèsties mor. Al moment d'estendre el document, Bernat ha donat ja un parell de bous i un altre de vaques i diu que completarà la donació fins a dos parells de cada de més, si la terra arriba a tenir tres parellades. Els monjos són obligats a ben plantar i conrear la terra.

Però la situació, degut segurament a les reclamacions dels Tàrrrega, devia implicar un perill, car Bernat de Granyena diu en aquest document que, si hi ha *guerra potestatis*, és a dir, lluita feudal pel domini, i els monjos no poden treballar aquelles terres, no hi estiguin obligats; ara: acabada la guerra, hauran de mantenir envers ell l'obligació que

47.- AHN, 157, 5-6.

48.- AHN, 157, 7-8.

abans ha estat exposada, és a dir, que de tots els fruits que la terra produeixi en endavant, en verema i cereals, Bernat de Granyena en percebeixi la meitat sense fer cap despesa. Els monjos, per la seva banda, percebran l'altra meitat, pel seu treball. Tot això es refereix a la terra ja en conreu; quant a la terra que rombran, el primer any els monjos retindran tres quartes parts dels fruits i Bernat la quarta restant; passat el primer any, aniran a mitges, com del ja conreat. Bernat de Granyena concedeix també que Montserrat tingui el delme de totes les collites tal com consta en els documents anteriors que el monestir posseeix. El pacte que aquest document estableix (que devia servir per estimular la productivitat agrícola de Senan) i que, diu, es refereix únicament al *dominicum* de (o per a) terres i vinyes que hi té Bernat de Granyena, es mantindrà mentre ell visqui. A la seva mort, el *castrum* i la *dominicatura*, amb totes les millores, revertirà totalment a Montserrat en alou, sense que els hereus de l'atorgant tinguin dret a cap reivindicació. Amb aquest document, Bernat de Granyena sembla, doncs, rectificar, en benefici de Montserrat i també en benefici propi (per l'augment dels rendiments que espera), i gràcies a la participació que els monjos li acabaven de donar en l'empenyorat de Berenguer de Cornellana, la *commenda* que els benedictins li feren el 18 de maig del 1174. Alhora, el monestir incrementa o recobra quelcom dels seus drets sobre Senan. La intenció continua essent, sembla, per part de Montserrat, d'adquirir el domini complet del terme.

Avenç del poblament

Poc a poc, degueren anar-se establint a Senan nous pobladors. El 1201, un document entre particulars⁽⁴⁹⁾ pot parlar d'un *honor* al terme, compost de terra conreada i no conreada, vinya, horts, casa i casal.

Montserrat adquireix més drets per empenyorament

Ja hem recordat que, de vegades, a l'època a què ens referim, un primer pas per a adquirir un domini o uns drets era rebre'ls en empenyorament. També hem dit abans que un tal Ramon de Josa signava en un document. Trobem ara novament aquest personatge, el

49.- AHN, 157, 12.

desembre del 1204, i apareix tenint drets sobre Senan, que no són determinats, i que empenyora totalment al prior de Montserrat Guillem i a Bernat de Granyena, per 300 sous que ha rebut d'ells. La penyora és feta per uns mesos, però serà prorrogada després anualment si l'interessat no la redimeix⁽⁵⁰⁾; els rendiments que en treguin Montserrat i el cavaller Granyena no seran computats com a pagament del capital del préstec i, si la moneda és desvalorada o canviada (*abatuda vel mutata*), l'interessat tornarà l'import rebut en morabetins d'or del rei Llop i aia-dins, al còmput de set sous per morabetí.

Com he dit, aquest document no explica quins eren els drets que Ramon tenia sobre Senan, però per un altre de 1210, veurem que eren molt importants i devien ser antics. Ignorem, però, a què eren deguts i quin lloc ocupava aquest personatge en l'escala feudosenyorial. Ramon de Josa apareix, en el document d'empenyorament suara referit, amb un fill que porta el seu mateix nom i cognom i amb una Ermessèn de Baldú i una Arsendis d'Odein, germanes no sabem si del pare o del fill. Quant al fet que l'empenyorament sigui fet, alhora que a Montserrat, a Bernat de Granyena, s'explica segurament perquè el cavaller posseïa vitalíciament, com hem vist, en *commenda*, el domini de Senan.

Bernat de Granyena ven, finalment, tots els seus drets

Ja recordem la complexitat que havien anat adquirint els drets de Bernat de Granyena sobre Senan, en relació amb Montserrat. Finalment, el 23 de juny de 1207, el cavaller els cedí tots al monestir, a canvi de 3.200 sous de Barcelona⁽⁵¹⁾. El document diu que Bernat torna, dóna, confirma, concedeix, «lloa» (*laudo*) i, totalmet i per sempre, lliura (*absolvo*) a Montserrat el *castrum* de Senan amb els homes i dones que hi habiten, amb les terres, vinyes, cases, censos, usatges, delmes, drets per plets, quísties, joves, tragins i tots els altres drets, així com totes les terres del terme o *castrum* que ell i el seu germà Guerau van donar a Montserrat. Dóna tot el *castrum*, amb tot el que ha anomenat, amb els cavallers que hi ha (*et cum militibus*) i tot el que li pertany per violari o per empenyorament (referència, sens dubte, a la participació de Bernat de Granyena en els empenyoraments fets per Berenguer de Cornellana i

50.- AHN, 157, 13.

51.- AHN, 157, 14 (document original, escrit per Virgili) i 15 (còpia, del 1208, pel mateix escrivà).

per Ramon de Josa); tot ho cedeix el cavaller Granyena, *cum omni dominio et vinculo in militibus*, i tota mena de domini sobre homes i dones, amb els censos i costums que ara hi ha i que, diu, no poden ser augmentats. la venda és atorgada a l'abat de Ripoll, Bernat, i al prior Guillem, de Montserrat. Signen Bernat de Granyena i els seus fills Gue-rau i Pere de Granyena, així com diversos testimonis.

Montserrat té, doncs, ara, sembla que definitivament, la totalitat del domini eminent que els germans posseïen i, al preu de 3.200 sous, ha recobrat la *commendam* feta a Bernat i tots els altres drets que aquest pogués tenir. Ara, doncs, els estrats feudals són formats, de dalt a baix, per Montserrat, els Cornellana (que tenen, però, empenyorats llurs drets als monjos), els Tàrrega-Anguera i un grup que desconeixem de cavallers residents al terme. A part, Ramon de Josa, la posició del qual en aquest engranatge no podem puntualitzar, però que ja veurem que era important, un castlà o uns castlans i, finalment, cavallers.

L'època del prior Arnau d'Olivella (1208-1221)

En temps del prior Arnau d'Olivella, l'activitat de Montserrat respecte de Senan continuà, amb decisions, però, de signe variat. Vegem-ho.

En primer lloc, conservem d'aquest període l'esborrany d'un document sense data, però que fa referència al prior esmentat⁽⁵²⁾, pel qual Estefania de Senan i els seus fills Pere i Arnau venen a Montserrat tot el que posseeixen al terme, al lloc anomenat Aiguaviva⁽⁵³⁾, amb emprius, arbres fruiters i no fruiters i amb tots els béns mobles i immobles que hi ha en les afrontacions que donen, per 100 sous de Barcelona de quarter, a 44 la marca d'argent, que han rebut. Si el tracte es dugué a terme, significa que Montserrat adquirí més extensió de domini alodial al terme, ara que n'era ja senyor feudal eminent. Per les afrontacions que dona el document d'Estefania⁽⁵⁴⁾, la terra a què fa referència és situada

52.- AHN, 157, 9.

53.- El document diu que limita, per una banda, amb l'honor de Ramon Egal, per l'altra, amb l'honor de l'Espluga Calba, per la tercera amb el terme dels Omells de Na Gaia, per la quarta, amb la serra.

54.- És difícil de saber l'extensió de l'alou d'Estefania a causa d'alguna dificultat en la interpretació de les afrontacions. Ignorem on era la terra de Ramon Egal i què ocupava; i l'honor de l'Espluga Calba no sabem si era una terra de gent d'aquest poble veí o bé si el document fa referència al límit del terme.

al límit occidental del terme, aproximadament en l'indret (que és una part de l'anomenat avui «barranc dels pous») on hi ha la millor terra de conreu. Si la compra arribà a efectuar-se, el monestir adquirí, doncs, en alou, una bona peça de terra conreable, puix que la millor del terme és la que hi ha entre el poblat actual i el terme de l'Espluga Calba, que és la zona que assenyala el document.

El prior Arnau liquidà també, l'any 1209⁽⁵⁵⁾, un empenyorament (sembla que de terra) fet a Pere de Palmerola, al terme, no sabem en quin moment, per quina quantitat ni per quin motiu. El fet (igual que l'anteriorment esmentat) significa, però que el monestir anava sanejant el seu domini alodial sobre Senan, cosa que ara podia fer amb més interès, puix que el domini feudal restava, en el nivell eminent, plenament a les seves mans.

Hi havia, però, l'empenyorament que Berenguer de Cornellana i la seva muller Dolça havien fet a Montserrat el 1197. Doncs bé, aquest empenyorament, l'any 1209, encara no havia estat liquidat, i fou objecte d'un traspàs: Montserrat el passà a Pere d'Anguera, fill, com sabem, de Ramon de Tàrraga. Un document, en efecte, del 17 d'octubre del 1209⁽⁵⁶⁾, diu que el monestir li empenyora el *pignus de castro de Senan quod nos tenemus in nostro pignore de Berengario de Corneliana et cum omni dominacione et cum omnibus rebus quod nos habemus et accepimus per voces Berengarii de Cornelana*. El que Montserrat tenia en penyora dels Cornellana passava, ara, doncs, a tenir-ho Pere d'Anguera. Es tracta, com hem vist més amunt, dels drets feudals participats que, el 1197, Berenguer de Cornellana i Dolça havien empenyorat a Montserrat per 500 sous. En aquell moment, pesava sobre Senan una querella moguda per Bernat de Tàrraga i els seus fills (Pere d'Anguera, entre ells) contra Berenguer de Cornellana; ara, el 1209, potser per acontentar els Tàrraga-Anguera en llurs reclamacions, potser per tal de compensar-los els drets que qui sap si finalment havien aconseguit que se'ls reconeguessin, Montserrat negocià amb Pere d'Anguera, i, per la mateixa quantitat de 500 sous, aquest rebé en penyora tots els drets sobre Senan que Berenguer de Cornellana havia empenyorat als monjos. El traspàs és fet íntegrament, amb totes les rendes, els homes i dones, el drets al terme i totes les pertinences, i l'operació significa, si més no, que el rendiment del que havia estat empenyorat valia la pena. El document insisteix que no es tracta pas de tots els drets que Montserrat té a

55.- AHN, 157, 16.

56.- AHN, 158, 1.

Senan (és a dir, els rebuts dels Granyena i els altres que havia anat adquirint) sinó només dels que posseïa Berenguer de Cornellana i havia empenyorat als monjos. El pergami conté també la clàusula sobre la moneda que hem vist en altres d'anteriors, exactament, i diu que les rendes que percebrà Pere d'Anguera dels drets que hom li traspassa per penyora no seran comptades com a paga de l'import que lliura, sinó com a interessos (*non sit computatum in paga sed pro lucro*). Si Montserrat retorna, al cap d'un any a comptar des del pròxim Nadal, els 500 sous que li dóna Pere d'Anguera, la penyora restarà cancel·lada; altrament, es prorrogarà d'any en any. Finalment, el document conté una clàusula segons la qual, si Pere prefereix cobrar a conservar els drets empenyorats, Montserrat serà obligat a donar-li, només, 400 sous. Pere d'Anguera volgué, doncs, obtenir o recobrar, de la manera que fos, drets sobre Senan, i drets importants. Es tracta, sembla, d'una manera de donar una solució, si més no parcial, al litigi pendent entre els Tàrrega-Anguera i els Cornellana, i d'aconseguir que cessessin, els primers, en llurs reclamacions, almenys temporalment. Pere d'Anguera recobrava així parcialment, o incrementava, els drets que tenia sobre el terme en virtut de la convinença feta entre els seus avantpassats i la família Cornellana.

Els drets de Ramon de Josa

Hem vist abans que, el 1204, Ramon de Josa empenyorà a Montserrat i a Bernat de Granyena, per 300 sous, els seus drets, que no detallava, i hem dit que veuríem que aquests drets eren importants. En efecte, el 29 de novembre de 1210, aquest personatge va vendre a Montserrat, en la persona del prior Arnau, per 500 sous de Barcelona (que, no ho sabem, es degueren potser addicionar als 300 de l'empenyament), el *castrum* de Senan amb tots els seus termes, homes, dones, cases, masos, terres conreades i no conreades, vinyes, horts, arbres de diverses menes, aigües corrents o no, muntanyes i plans, pastures, camins, amb tots els drets a *censibus, usaticis, serviciis senioratico, toltis, forciis, questiis, placitis, stacamentis, satablimentis, homicidiis, cucuciis, exorquis, intestacionibus, invencionibus* i tots els que pertanyen al *castrum et feudum*; tot allò, en una paraula, que pertany *ad usum hominis*, és a dir, allò que els habitants havien de pagar com a tribut per qualsevol dels conceptes esmentats. La venda és feta per 500 sous de Barcelona i suposem (malgrat l'enumeració exhaustiva i indelimitada de drets feudosenyorials) que es tracta només de la part alíquota que posseïa Ra-

mon de Josa, en qualitat de feudatari no sabem en quin nivell, o com a copartícip dels drets d'algú altre. Sigui com sigui, Montserrat liquidava, amb aquesta operació de compra, uns drets interferents i avançava en el seu intent d'esdevenir únic senyor jurisdiccional del terme de Senan ⁽⁵⁷⁾.

Mort de Berenguer de Cornellana i actuació de Dolça, la vídua.

Ja sabem que els germans Ramon i Pere d'Anguera (néts de Ramon de Tàrrega) reclamaren, un temps, a Berenguer de Cornellana (fill de Bernat de Cornellana) els seus drets sobre Senan. Aquestes reclamacions (atenuades probablement un poc pel traspàs fet per Montserrat, el 1209, de l'empenyorament fet al monestir per Berenguer de Cornellana), els Anguera les feien, a més, de retop, a Bernat de Granyena i al prior de Montserrat. Un document del 20 d'abril de 1212 ens completa la informació que teníem sobre el que s'esdevingué⁽⁵⁸⁾.

El plet era, fonamentalment, entre els Anguera i Berenguer de Cornellana. I com que quest darrer era, dins l'escala feudal, superior als Anguera, segurament el que passava era que el Cornellana absorbia els drets d'aquests vassalls seus. Hi hagué per ambdues parts, reclamacions, disputes, judicis (*rationibus et clamoribus et responsionibus et iudiciis factis et datis ex utraque parte*) i hom arribà a sentenciar que Berenguer de Cornellana lliurés (*deliberassei*) als Anguera el *kastrum*, és a dir, els drets que hi tenien. Tot i la sentència, però, Berenguer no afluixà, i els Anguera continuaren reclamant. En aquestes, Berenguer va morir; abans, però, féu testament i, en el testament, manà als seus marmessors que lliuressin a Pere d'Anguera (Ramon ja era mort) els drets que aquest posseïa sobre Senan. A més d'això, el testador obligava Dolça la seva muller, i els marmessors a vendre els seus propis drets legítims (els d'ell) sobre el poble (*ut vendatur kastrum de Senan sua iura*) i que amb això, paguessin els seus deutes. El document de 1212 diu que Dolça va voler vendre Senan i no va poder, i que, per diverses circumstàncies, entre les quals hi havia les reclamacions que presentaven els creditors del difunt, no va poder esperar més i va vendre, per 300 sous, una heretat que tenia a Ivars i empenyorà per 600 el que posseïa a Cornella-

57.- AHN, 158, 2 (original) i 3 (còpia del 1245). El document fou traduït al castellà pel P. Benet Ribas en els seus «Annals de Montserrat» citats, dues vegades (fulls sense foliar), remetent, la primera, al «tumbo, fol. 16».

58.- AHN, 158, 4.

na com a aixovar de noces. Amb els 900 sous obtinguts en total, la vídua pagà els deutes del seu marit i, en la data del document, 20 d'abril de 1212, cedí a Pere d'Anguera el *kastrum* de Mata de Senan (és a dir, els drets que pertanyien a aquest darrer) amb els seus termes, tal com constava en la *carta de accapte* que Pere tenia. Així, Dolça complia allò que el seu difunt marit li havia manat d'acomplir i restituïa plenament a Pere d'Anguera la seva posició de vassall seu. Car, en efecte, la vídua de Berenguer de Cornellana diu que Pere esdevindrà, en virtut d'aquesta cessió o restitució, *meus homo et meus fidelis*, i ella s'obliga a fer-li posseir els seus drets. Però la restitució no fou gratuïta: Pere d'Anguera hagué de pagar a Dolça 200 sous de Barcelona, que ella devia necessitar per cancel·lar deutes del seu difunt marit. Així fou com el nét de Ramon de Tàrrega recobrà, ara en feu de Dolça, nora de Bernat de Cornellana, Senan, tal com el tenia el seu avi del sogre d'ella. Després de moltes vicissituds, la relació feudovassallàtica tornà a ser, en els descendents, la mateixa, sembla, que fou en els seus avantpassats el 1159, només que si, aleshores, ambdós estaven sota la senyoria eminent dels Granyena, ara estaven sota la del monestir de Montserrat. El fet que, en el document de restitució, es doni al tracte el nom de *solucionem et convenienciam* (que jo traduiria, glossant: solució del conflicte i restabliment de la convinença inicial) confirma el que acabem de dir.

Al final del pergami que comentem, Dolça afegeix que, atès que va empenyorar el seu aixovar i va vendre la seva heretat d'Ivars, retindrà Senan com a seu, com si l'hagués comprat (*per meum et per meam compram omni tempore*). És a dir: com que ella, per pagar els deutes del seu marit va haver de disposar de béns propis, es queda amb Senan, que no va poder vendre.

Ara, doncs, si no ens hem perdut en aquest laberinte de drets feudosenyorials, els nivells de domini són, de dalt a baix: de primer, Montserrat; després, Dolça; en tercer lloc, Pere d'Anguera; hi havia també un castlà que, més endavant, ja veurem qui és i, sota d'ell, alguns cavallers.

Continua l'activitat del prior Arnau d'Olivella

Pel que hem anat veient més amunt, Arnau d'Olivella fou un dels priors de Montserrat que més activitat desplegà de cara al domini de Senan. Un petit document del 1216 continua mostrant-nos-ho. Es tracta d'una donació en virtut de la qual Ramon de Senan (un repoblador), fill del difunt Pere de Senan, es dona a Santa Maria de Ripoll amb tots

els drets que posseeix al terme i els que li donà el seu germà Pere. El document no diu de quins drets es tracta, però ens inclinariem a pensar que fan referència a alguna peça de terra o a algun immoble, no pas a drets de tipus senyorial o feudal. El prior de Montserrat rep el donant com a germà i monjo, de manera que tingui menjar i vestit com els altres religiosos de Montserrat. La mare de Ramon, Geralda, confirma la donació de béns i rep 100 sous del monestir⁽⁵⁹⁾.

Pere de Granyena: una altra agressió (1225).

Hem vist més amunt que, finalment, Bernat de Granyena s'havia després a favor de Montserrat de tots els seus drets. Bernat tingué, almenys, dos fills: Guerau i Pere de Granyena. El 1225, ell devia haver mort i, si no abans pel que ja hem dit, amb el seu trapàs la comenda s'havia extingit. Guerau, un dels fills, també havia mort. Però Pere de Granyena, l'altre fill (nebot, per tant, del Guerau de Granyena de la convinença del 1159) pretengué tenir drets, i no pas pocs, sobre Senan. Això cal deduir del fet que un document de 1225 en què les pretensions de Pere són finalment liquidades, explica que aquest Granyena havia comès *malefacta o rapina* contra els drets de Montserrat. Encara que el document no ho digui, ens inclinariem a suposar que el que féu Pere de Granyena fou apoderant-se, durant un cert temps, violentament, dels drets de Montserrat i, al·legant títols hereditaris, percebé prestacions senyorials dels pobladors del terme. El fet degué tenir una notable envergadura, pel que veurem, i Montserrat no deixà de protestar. Finalment, l'any esmentat,⁽⁶⁰⁾ fou signat el document de concòrdia. Pere de Granyena i la seva muller Ermessèn reconeixen en aquella data el mal que han fet, demanen perdó al prior de Montserrat i, per a major seguretat, donen (o confirmen) al monestir tots els documents atorgats pel seu pare Bernat, el seu oncle Guerau, el seu germà (dePere) Guerau i el mateix Pere. Els fills de Bernat, doncs, devien haver fet també cessions o confirmacions als monjos. Pel document que comentem ara, Pere de Granyena defineix i concedeix a Montserrat el *kastrum et villam* de Senan en franc i lliure alou, amb els seus termes i pertinences, terres ermes i conreades, camins, pla, muntanyes, valls; tot, amb castlans i cavallers

59.- AHN, 563, 6.

60.- AHN, 158, 5.

(*cum kastlanis aliisque militibus*), amb els homes i les dones que hi habiten o hi habitaran, i amb un seguit molt complet de drets feudosenyorialls que detallen (*dominicaturis, iovis et traginis et batutis, cum pernibus et censibus, cum questiis, tollis, forciis, ademprivis; cum placitis, firmitatis, usaticis et cum pleno seniorivo, districto et mandamento*). Tot el que hi tenen per qualsevol motiu, Pere i la seva muller ho donen al prior de Montserrat i a l'abat de Ripoll, prometen amb jurament que mai no aniran contra aquesta cessió, i reben de Montserrat 7.000 sous de moneda de Barcelona de doblenc, els quals sous, diuen, són els que van percebre pel tort, malifeta o rapinya (*quos... habimus ex ipsa malefacta sive rapina*) que van fer a Senan, i ara els tenen, diuen, en paga de la definició que fan, tot renunciant a cap més reclamació. Alhora, diuen que no abonaran ni estimularan els habitants de Granyena a demanar quelcom en les possessions de Senan indegudament (*ultra forma iuris*). El document és signat per Pere de Granyena *militis* i la seva muller i, com a testimonis, per Ramon Folc de Cardona, Guillem de la Guàrdia Lada, Guerau Alemany i alguns altres importants personatges.

Diverses coses ens interessa de subratllar ací. En primer lloc, Pere de Granyena havia fet una rapinya (en això, s'entenguin com s'entenguin, degueren resumir-se els *malefacta*) a Senan, i l'havia feta probablement per mitjà o amb l'ajuda dels homes dels castell de Granyena. La destrossa, robatori o usurpació de drets devia haver estat importantíssima, car el valor del substret era estimat en 7.000 sous. El litigi que Montserrat degué desencadenar no devia tenir sortida quant a recobrar el valor del robat. Els monjos podien intentar només de fer cedir Pere de Granyena en les seves pretensions. Aquestes pretensions, d'altra banda, eren molt importants: ho demostra l'enumeració de drets jurisdiccionalss principalíssims a què el cavaller, com hem vist, renuncià en ser clos el litigi. Montserrat no devia poder demanar alhora l'import del robat o malmès i la claudicació de Pere de Granyena en els seus pretesos drets. Potser mitjançant un judici, potser a través de converses i diplomàcia, el monestir aconseguí de trobar l'única sortida possible: condonar a Pere de Granyena els 7.000 sous que havia cobrat en collites o rendes indegudament, o havia pres d'alguna manera dels drets del monestir, a fi d'obtenir que el cavaller renunciés a les seves pretensions (61).

61.- No em sembla que calgui entendre, malgrat certes expressions del document, com la de renunciar, Pere, *excepcioni non numerate pecunie*, que Montserrat donà a Pere de Granyena 7.000 sous, ultra condonar-li els 7.000 import de la rapinya. La frase citada cal considerar-la rutinària; tot el contingut del document manifesta que la quantitat per la qual és cancel·lat l'afer, Pere la percebé amb la malifeta; i ho diu expressament.

Una altra cosa important a subrallar és que, novament, trobem que, a Senan, no sols hi havia pobladors seglars, sinó també guerrers o cavallers (en el sentit probablement mixt que tenien aquests guerrers en un terme reduït: pagesos que posseïen armes i un cavall; llevat del castlà que devia ser més professionalment cavaller): són els «castlans i els altres cavallers» de què parla el document. Això vol dir un guardià o guardians oficials de la torre (el castlà) i, com a guarnició militar a les seves ordres immediates, uns pocs cavallers-pagesos, és a dir, feudataris del graó més baix de l'escala feudal. Tot plegat ens dóna una visió molt completa del poble, com a estructura feudal.

Els fills de Berenguer de Cornellana venen llurs drets (1232)

Berenguer de Cornellana i Dolça havien tingut tres fills: Bernat, Berenguer i Berenguera. Quan llurs pares foren morts, ells heretaren llurs drets sobre Senan, com a feudataris de Montserrat. La divisió dels drets entre els tres germans, potser la necessitat de diners i, sens dubte, el desig de Montserrat d'anar eliminant els drets d'altri sobre el poble, els portaren a un acord amb el monestir. Aquest acord fou signat el primer d'octubre de 1232. Els tres germans venien i lliuraven al prior benedictí totes les rendes i els drets que tenien sobre Senan⁽⁶²⁾ i els seus termes i pertinences, explicitant que venien tot això *cum milite Petro d'Anguera et cum omni iure et dominatione quam in ipso et suis habemus*, i amb les dominatures, terres, vinyes, arbres, censos, i tots els drets que tenien en els *placitis, firmamentis, stabilimentis, furno et decimis* i tots els altres drets que posseïen en feu per Montserrat (*que omnia tenemus per vos d feudum*). La cessió la fan, lliure i franca, per 750 sous de Barcelona, més els 500 que devien a Montserrat llurs pares per la penyora del 1197 (que ja devia haver cessat d'estar en mans de Pere d'Anguera). L'empenyorament havia acabat, doncs, com passava sovint, en venda. Els drets dels Cornellana costaren a Montserrat un total de 1.250 sous; però el monestir havia percebut ja, des del 1197, el rendiment, o part del rendiment, del que Berenguer de Cornellana els havia cedit en penyora.

El document de 1232, alhora que ens confirma que el vell Bernat de Cornellana (avi dels tres germans venedors) era feudatari dels Granyena i, en conseqüència, els seus descendents havien passat a ser-ho de

62.- AHN, 158, 7.

Montserrat, ens mostra com el monestir aconseguí d'anul·lar aquest senyor intermediari i n'absorbí, en les dues etapes esmentades (empenyament i compra) els drets. Prenem nota, també, de l'esment fet, en la venda, de Pere d'Anguera, com a *miles*, és a dir, com a cavaller establert en el terme, cavaller sobre el qual els Cornellana tenien certs drets i el qual tenia drets, al seu torn, sobre feudataris inferiors. De seguida veurem com, per fi, es perfila totalment la figura d'aquest personatge.

Els drets de Pere d'Anguera

Hem vist que, el 1212, Dolça, vídua de Berenguer de Cornellana, per tal de solucionar la querella que presentava Pere d'Anguera, descendent dels Tàrraga, li restituí els seus antics drets al *castrum* de Senan, tal com els tenia pel document d'*acapte*, i com Pere esdevenia vassall seu i pagava 200 sous a Dolça. Dolça, doncs, infeudà Senan a Pere d'Anguera, confirmant-li els drets que Pere havia heretat. Doncs bé, Montserrat que, com acaben de veure, el 1332 havia absorbit els drets dels Cornellana, aconseguí d'adquirir ara també els de Pere d'Anguera, és a dir, els que procedien dels Tàrraga. El document que ens n'informa és del 8 de desembre de 1244⁽⁶³⁾. Pere d'Anguera ven a Montserrat tota la castlania (*totam castlaniam*) del *castrum* de Senan, alhora que *omnem dominacionem et omnia firmamenta et staticam, census, decimas et dominicaturas* i totes les rendes en general (*omnes exitus et redditus*), així com tots els altres drets que té i li pertoquen de dret o per força (*gratis vel vi*) (expressió que sembla fer referència a les exaccions feudals considerades com a legals i a les considerades com a abusives). La venda és feta per 400 sous de Barcelona de plata de doblenc, dels quals Pere es dona per pagat. Pocs dies després, el 20 de febrer del 1245, Angleusa, la seva muller, confirmà la venda, donà el seu *laudamentum* i jurà no reclamar res per cap concepte ⁽⁶⁴⁾.

Pere d'Anguera, doncs, que era esmentat expressament, destacadament i singularment com a *miles* del terme el 1232, i *miles* posseïdor de drets, era, de fet, el castlà de Senan; almeys ho era en aquest període. Ara ho sabem, en assabentar-nos que transferí la seva castlania a Montserrat. I, probablement, cal entendre ací el mot castlania en el sentit de benefici (la remuneració, en terres i rendes, de l'ofici de castlà) i alhora,

63.- AHN, 158, 10.

64.- AHN, 158, 9.

de funció. Montserrat, doncs, havia anat absorbint gradualment els drets dels Granyena, els dels Cornellana i ara adquiria els derivats dels Tàrrega, en la persona del nét del feudatari de 1159. Aquest nét havia esdevingut castlà, càrrec que, com hem dit abans és dubtós que tingués ja el seu avi⁽⁶⁵⁾.

Tota la situació reflectida el 1159 i més tard, i la complexitat de drets feudosenyorials d'aquell període restava ara unificada en mans de Montserrat. El monestir posseïa, finalment, lliure de tota interferència, podent-lo organitzar al seu gust, podent-ne disposar com a senyor únic, Senan.

Senan passa de Montserrat a Poblet (1264)

Semblaria que, havent-ne adquirit tots els drets, Montserrat es dedicaria ara a explotar Senan com a domini feudal amb intensitat. Si hi posava castlans seria en les condicions que el monestir establís, sense trobar-se hipotecada la seva llibertat per situacions establertes anteriorment a la seva entrada al terme. Potser ho va fer així, però per molt pocs anys. Si el 1244 el monestir eliminava el darrer feudatari, menys de quinze anys més tard l'abat Bertran de Ripoll, que feia aleshores també de prior de Montserrat, ja havia decidit desprendre's de Senan: era massa lluny per a poder-lo explotar amb fruit i, a Montserrat, li interessava, per contra, adquirir certs dominis més pròxims al monestir. Juntament amb Senan, volia vendre o permutar altres dominis poc o gens productius; aleshores, l'abat demanà autorització a Alexandre IV i aquest, el 14 de març de 1258, des de Viterb, s'adreçà a fra Ramon de Penyafort, el gran jurista i l'home de més confiança de la Seu Apostòlica a Catalunya, li exposà el contingut de la consulta ripollesa i li demanà que s'informés de totes les circumstàncies i que, si era pertinent, autoritzés en nom seu (del Papa) la venda, i vetllés perquè el preu

65.- Vegeu el que hem dit al començament d'aquest article, però també la nota 11. Un document pocs dies posterior a la venda feta per Pere d'Anguera (4 de gener de 1245, AHN, 158, 8) ens informa que Pere i el prior Guillem de Montserrat dipositaren i encomanaren, a fra Guillem, majoral de la granja de Santes Creus a Tàrrega, dos documents, dels quals donen l'incipit, la qual cosa ens permet de saber amb seguretat que eren els de la convinença feta entre de Cornellana i Ramon de Tàrrega el 1159. Es tractava del doble document, idèntic, un de cada part. El dipòsit el fan, diuen, perquè Pere d'Anguera vol que, així que mori, el majoral de Santes Creus a Tàrrega doni els pergamins al prior de Montserrat, immediatament; el monjo de Santes Creus promet al prior de Montserrat que així ho farà. No se'ns acut quina podia ser la intenció d'aquest pacte documentat.

obtingut fos invertit en la compra de possessions útils, a fi que el monestir no en sofrís detriment⁽⁶⁶⁾.

Per aquesta època, l'abat de Ripoll pensava adquirir per a Montserrat el *castrum* d'Olesa. A aquest efecte, convocà la comunitat per demanar-li el seu acord. Aquesta hi accedí i, el 20 d'octubre del 1264, tots unànimement reconegueren que de la venda de Senan i la compra d'Olesa n'esdevindria una notable utilitat per a Montserrat i la comunitat autoritzà l'abat Bertran a desprendre's de Senan i d'altres possessions montserratines menys útils, fins a un import de 600 morabetins, per a la compra d'Olesa ⁽⁶⁷⁾. L'abat Bertran envià a fra Ramon de Penyafort el document que atestava l'acord i li demanà, en virtut de l'autorització que aquest havia rebut del Papa, el permís per a efectuar la venda de Senan i altres dominis, fins a l'import esmentat. Fra Ramon, després d'haver-se informat, i havent considerat les despeses que calia que fessin cada any els monjos per a la conservació de Senan i els seus habitants i per a recollir les rendes, conservar-les i portar-les a Montserrat, autoritzà la venda de Senan i d'altres possessions poc útils, fins als 600 morabetins acordats per la comunitat ripollesa, a fi que, amb el producte de la venda, poguessin comprar Olesa. El document, escrit per un notari de Barcelona, és datat el 26 de novembre del 1264 ⁽⁶⁸⁾.

La venda fou duta a efecte per mitjà d'un document el 12 de novembre de 1264 ⁽⁶⁹⁾, i fou el monestir de Poblet, en la persona de l'abat Arnau de Prèixens, que comprà Senan⁽⁷⁰⁾. Poblet tenia Senan a quinze quilòmetres de distància.

El document de compravenda⁽⁷¹⁾ explica que l'abat Bertran de Ripoll, *gerens vices* de prior de Montserrat, i ambdues comunitats, no tenint amb què pagar el *castrum* d'Olesa, que van comprar per a Montserrat pel preu de 5.500 auris, sense vendre altres possessions de l'esmen-

66.- La lletra d'Alexandre IV és inclosa en el document on fra Ramon de Penyafort defineix el seu judici (AHN, 563, 9). F. SOLSONA CLIMENT (*Notícia d'n pergami...*, article citat a la nota 32) publicà, comentà i reproduí aquest document.

67.- AHN, 563, 11 (Còpia del 16. I. 1265, per fra Pere, monjo de Poblet).

68.- És el publicat per Francina SOLSONA, citat a la nota 67.

69.- Hi ha, doncs, com ja assenyala Francina SOLSONA (*Notícia...*, p. 601, nota 2), una petita anomalia en les dates, perquè l'autorització és del dia 26. A més, J. RIUS SERRA, en el document que citarem a la nota 72, transcriví *tercio idus*, quan el document diu. II.; per tant, no és del dia 11, com redueix ell, sinó del 12.

70.- Vegeu les circumstàncies d'aquest abadiat, quant a l'adquisició de dominis per Poblet a A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet, 1974, p. 136-137.

71.- AHN, 563, 13, publicat per J. RIUS SERRA, *San Raimundo de Penyafort. Diplomatario*, Barcelona, 1954, doc. CXX, p. 153-156. L'abat de Ripoll és Bertran no *Bernardus*, com transcriví RIUS SERRA.

tat monestir, i essent així que, a Olesa, Montserrat hi té diversos masos, terres i homes, i atès també que Senan, que Montserrat té en alou, no li és de gran utilitat perquè és lluny i cal que el monestir faci diverses despeses per recollir i obtenir els fruits del terme i mantenir el respecte dels seus drets i defensar-los, amb l'assentiment de fra Ramon de Penyaafort a qui el Papa concedí llicència d'autoritzar la venda de béns dels monjos en llur utilitat, venen a Poblet i a l'abat Arnau, en franc alou, el *castrum* de Senan amb la seva fortalesa (*fortitudine ipsius*) i amb les dominatures, masos i molins, els homes i les dones, les oliveres i els altres arbres, els prats, pastures, muntanyes, boscos, selves i garrigues, amb les aigües i les conduccions d'aigua i amb tots els drets, termes i pertinences, és a dir, *cum censibus, agrariis, serviciis, ademprivis, iovis, truginis, iusticiis, pacibus et treugis, redemptionibus hominum, iurisdictionibus et dominationibus, questiis, intestiis et exorquiis* i amb tots els altres drets que tenen, per ús o per costum. Tot ho venen, i manen als habitants de Senan que, en endavant, tinguin Poblet com a senyor, igual com tenien fins ara Montserrat. L'abat de Ripoll allibera, en conseqüència, els pobladors de Senan *a fidelitate et naturalitate, iuramento et homagio* i del dret i domini de Montserrat. Poblet paga, per aquesta compra, 25.000 sous de Barcelona de tern, que l'abat de Ripoll confessa haver rebut i que, diu, invertirà en la compra d'Olesa que féu a Bernat de Centelles.

Heus ací, doncs, com, després de molts conflictes de domini i de drets, i un penós esforç de sanejament, Senan passà a ésser totalment, i en franc alou, domini feudosenyorial de Montserrat i, el 1264, va ser venut a Poblet en aquestes mateixes condicions. La història del poble i el terme en mans del monestir de la Conca de Barberà hauria de ser objecte d'un alte treball. De moment, heus ací el present «per a la història de Senan». Si algunes conseqüències de tipus general n'haguéssim de treure, jo assenyalaria en primer lloc que, en el període 1159-1264 que abraça aquest treball, hem vist com, en un poble de la Catalunya Nova, l'estructura feudal apareixia completa. En segon lloc, que els documents que hem examinat ens mostren, una vegada més, l'existència de mals usos també en aquesta zona de Catalunya

